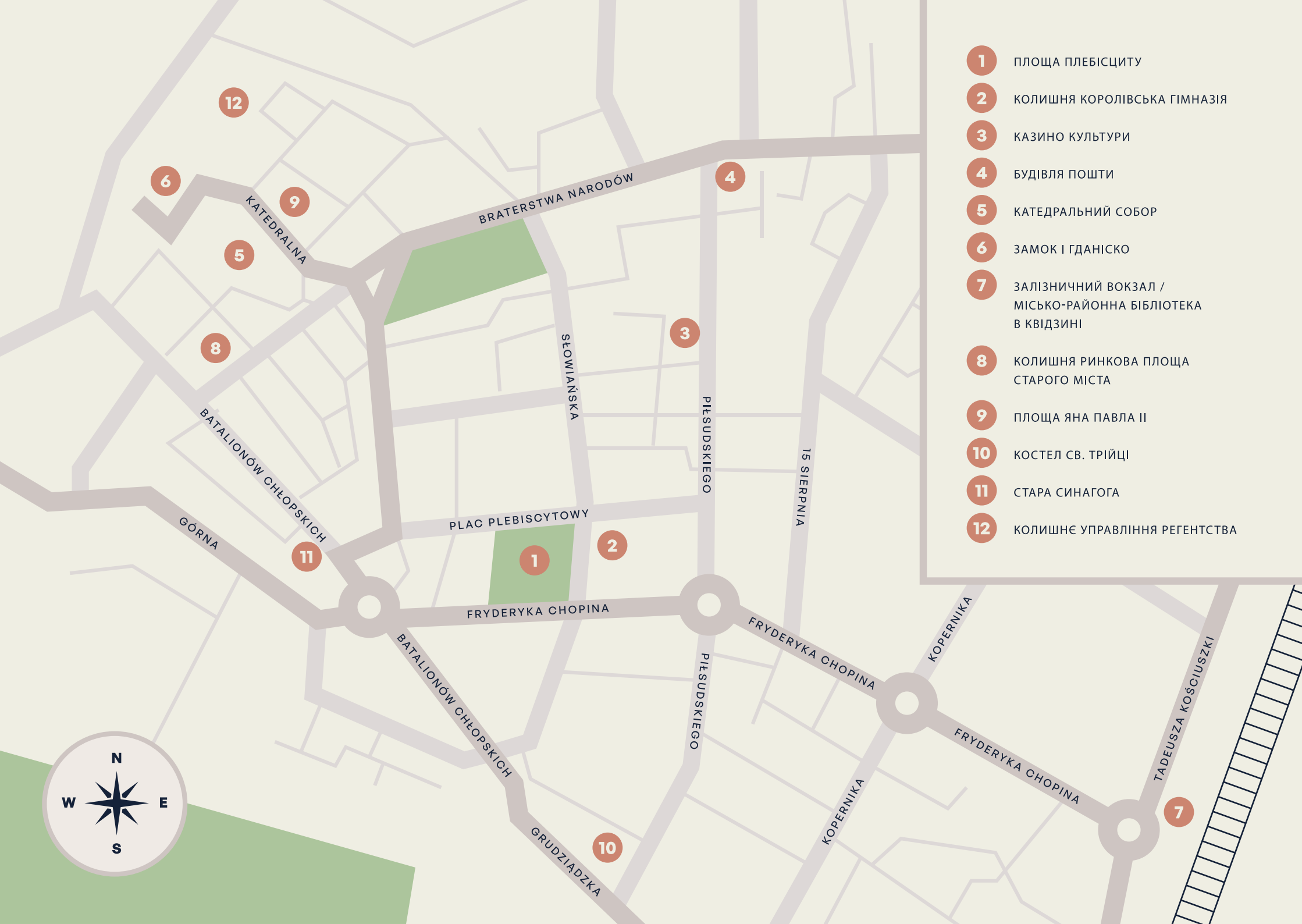

Місто шукає Тебе!

Путівник Квідзином

- 1** ПЛОЩА ПЛЕБІСЦИТУ
- 2** КОЛИШНЯ КОРОЛІВСЬКА ГІМНАЗІЯ
- 3** КАЗИНО КУЛЬТУРИ
- 4** БУДІВЛЯ ПОШТИ
- 5** КАТЕДРАЛЬНИЙ СОБОР
- 6** ЗАМОК І ГДАНІСКО
- 7** ЗАЛІЗНИЧНИЙ ВОКЗАЛ / МІСЬКО-РАЙОННА БІБЛІОТЕКА В КВІДЗИНІ
- 8** КОЛИШНЯ РИНКОВА ПЛОЩА СТАРОГО МІСТА
- 9** ПЛОЩА ЯНА ПАВЛА ІІ
- 10** КОСТЕЛ СВ. ТРІЙЦІ
- 11** СТАРА СИНАГОГА
- 12** КОЛИШНЄ УПРАВЛІННЯ РЕГЕНТСТВА

Координатор проекту: Катажина Пшибильська

Фото: Кароліна Мрувчиньська, Матеуш Фалькевіч, Мірослав Гавронський,

Кшиштоф Каня, Юстина Лігуз, Павел Садковський, матеріали

Регіонального Бюро КЦК

Графічний дизайн: Студія Кміціц

Редакція та коригування: Мірослава Дорош

Переклад українською: Владислав Коростиленко

Видавець:

Kwidzyńskie
Centrum
Kultury

Квідзинський Центр Культури в Квідзині

вул. 11 листопада 13

82-500 Квідзин

kckkwidzyn.pl

Квідзин 2024

1-е видання

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Narodowego Centrum Kultury: Kultura – Interwencje. Edycja 2024

Зміст

- 4 **Передмова**
- 6 **Літературна прогулянка По стопах радника Абеля по колишньому Марієнвердер** Кшиштоф Бохус
- 12 **Пам'ятки природи на вулиці Мілосній у Квідзині** Адам Южвьяк
- 20 **Будівля залізничного вокзалу в Квідзині** Божена Волінська
- 26 **Історичне Старе Місто в Квідзині** Юстина Лігуз
- 33 **Чого очі не бачать** Адам Носко
- 41 **Костел святої Трійці** Катажина Пшибильська
- 49 **При воротах небесного Єрусалиму. Прогулянка по готичній святині Квідзина** Дорота Вуйчік
- 61 **МІЖ МІСТИКОЮ І КАПІТУЛОЮ** Філіп Беднарек
- 74 **Відкрий Квідзин! Прогулянка українською** Катажина Пшибильська, Владислав Коростиленко
- 81 **Єврейська меншина в Квідзині** Юстина Лігуз
- 87 **Велосипедна прогулянка по Жулаві Квідзинській** Катажина Плотцінг

Передмова

Ви тримаєте в руках «Путівник Квідзином», який є підсумком проекту «Місто шукає Тебе!», реалізований Регіональним Бюром Квідзинського Центру Культури. Ми збиралися від 8 червня по 31 серпня 2024 року по суботах і разом пізнавали та заново відкривали наше місто. Ми блукали вулицями Квідзина та відвідали кілька будівель, гуляли лісом і на велосипедах милувалися районами Жулави Квідзинської. Після прогулянок ми зустрічалися на спільній каві, щоб ближче познайомитися, поговорити та провести ще трохи часу разом. Під час зустрічей були і серйозні розмови, і сміх. Важливо, що ви також ділилися своїми спогадами та досвідом. Завдяки фінансуванню від Міністра Культури та Національної Спадщини в рамках програми Національного Центру Культури: Культура – Інтервенції. У 2024 році, окрім прогулянок, ми змогли організувати: конкурс, у якому ви обирали тему прогулянки мешканців, фотоконкурс, результатом якого стала виставка, міську гру «Чого очі не бачать» та опублікувати цю публікацію. Ми зібрали описи всіх прогулянок, підготовлені гідами. Сподіваюся, вони заохочуть Вас самостійно відкрити Квідзин, а також взяти участь у подальших прогулянках. Дуже дякую всім гідам – слухати ваші розповіді та гуляти у вашій компанії – суцільне задоволення. Дякуємо, що вирішили приєднатися до проекту та поділитися своїми величезними знаннями. Але окрема подяка заслугує Вам – дякую за те, що так чисельно й активно берете участь у наших зустрічах. Дякую за всі ваші ідеї та теплі слова, коментарі та спогади, а також за час, який ми провели разом. До зустрічі на наступних прогулянках. Нехай місто шукає нас!

Катажина Пшибильська
Координатор проекту

Літературна прогулянка По стопах радника Абеля по колишньому Марієнвердер

Кшиштоф
Бохус

Кшиштоф Бохус

7

Метою прогулянки було зіткнути історію з сьогоденням, організувати зустріч колишнього Марієнвердер, описаного на сторінках «Чорного рукопису» та «Долини гніву», з Квідзином у його нинішньому вигляді. Автор провів учасників по місцях, важливих для змісту книг.

Маршрут прогулянки включає:

1 Будинок радника Абеля на колишній Rospitzer Straße (нині Халера 27)

Неокласична кам'яниця початку 20-го століття є типовою для будівель Марієнвердер того періоду. Як родинний дім радника, вога відіграє важливу роль у сюжеті «Чорного рукопису», роману, дія якого відбувається в Марієнвердер і в якому автор, окрім кримінальної інтриги, намагався реконструювати образ тих переломних часів, на порозі прийдешнього нацизму.

Родинний дім
радника Абеля на
вул. Халера 27

2 Костел св. Трійці

Він був побудований між 1846 і 1858 роками як перший католицький костел у місті з часів Реформації. Перед початком будівельних робіт католики з Квідзина збирали гроші та комплетували документи. Проект храму – робота видатного прусського архітектора Карла Фрідріха Шінкеля. Костел освятив 26 листопада 1858 р. вармінський суфраган Антоні Френцель. Будівля виконана в еkleктичному стилі з елементами неоготичної та неороманської архітектури, у формі, яка називається аркадним стилем (німецькою мовою Rundbogenstil).

3 Колишня площа Flottwellplatz (тепер площа Плебісциту)

Найбільш вражаючий і чудово збережений фрагмент колишніх представницьких будівель Марієнвердера, столиці регіону. Його покровителем був президент регентства в 1825-1830 роках Едвард Флоттвелл. З усіх чотирьох сторін площа оточена історичними будівлями. Знаходиться між колишньою лікарнею св. Єжи, Окружним Судом у Квідзині, ЗШ №1 та комплексом громадських шкіл. У 1897

Площа
Плебісциту

році в центрі площі встановлено обеліск на честь перемоги Пруссії над Францією у війні 1870–1871 років. Після закінчення Другої світової війни обеліск перетворили на монумент перемоги «Грюнвальд 1410 – Берлін – 1945», але після публікацій у німецькій пресі його прибрали з площі у 1972 році. У 1985 році з нагоди святкування 750-річчя надання Квідзину прав міста на його місці встановлено великий кам'яний обеліск..

4 Herrenstrasse (нині вул. Слов'янська)

Одна з небагатьох вулиць колишнього Марієнвердера, що збереглася у відносно хорошому стані. До 1500 року Stumpengasse (від німецького Stumpe – пень), після 1710 Friedrichstrasse і з 1911 по 1945 Herrenstrasse (дослівний переклад з німецької – Панська). Під час війни штаб місцевого Гітлерюгенда розташовувався в наріжному будинку з буйволовим вікном поруч із Королівською гімназією. Цей будинок з'являється в романі «Долина гніву», в ключовій сцені, що описує спалення міста Червоною армією.

Колишня
Королівська
Гімназія, нині
будинок ПТУ №1

5 Королівська гімназія на Flotwellplatz (нині площа Плебісциту)

Найвідоміша школа Марієнвердер – поряд з польською гімназією. Колишня Королівська Молодша школа Фрідріха Шиллера (для хлопчиків) — класицистична будівля, спроектована Карлом Фрідріхом Шінкелем і побудована в 1835-1838 роках. Школа була заснована королем Пруссії Фрідріхом Вільгельмом III, про що свідчить напис під фризом на задній частині будівлі: *munificentiafri-*

dericiguillemi III regisclementissimieextr. MDCCCXXXVIII (Побудовано завдяки щедрості Фрідріха Вільгельма III, наймилостивішого короля 1838 року).

Будівля побудована прямокутною, цегляною, тинькованою, двоповерховою. Випускниками гімназії було багато видатних німців, у тому числі брати Гоерделери: Карл Фрідріх, обраний учасниками змови про вбивство Адольфа Гітлера в липні 1944 року майбутнім канцлером Рейху в 1944 році, і Фріц, мер Марієнвердера у 1920-1930-х роках. Обидва були страчені нацистами.

6 Казино Культури на Grünstrasse (нині вул. Пілсудського)

Колись на цьому місці було цивільне казино Preussenhoff. У 1935 році Джозеф Модест створив сучасний кінотеатр з новітнім обладнанням. Після війни, за часів Польської Народної Республіки, у будівлі багато років містився кінотеатр «Тенча». Потім він поступово руйнувався. Об'єкт, ретельно відбудований після багатьох років, тепер перебуває під управлінням Квідзинського Центру Культури і знову служить місту.

Неоготична
будівля пошти

7 Пошта на розі колишніх вулиць Grünstrasse та Marienburgerstrasse (нині Пілсудського та Братства Народів)

Цегляну будівлю в неоготичному стилі спроектував Карл Фрідріх Шінкель. Відома до війни як Імператорська пошта, була побудована в 1911-1913 роках. На замовлення правителя Пруссії архітектор створив специфічний архітектурний зразок прусських громадських

будівель, згодом скопійований у багатьох місцях Східної Пруссії. Будівля, згадувана в «Чорному рукописі», початок ретро-серіалу з радником Абедем.

8 Собор

Монументальний костел, присвячений св. Яну Євангелісті будувався приблизно в 1325 році як кафедральний собор Помезанської єпархії та міська парафіяльна церква. Будівництво було завершено в середині XIV століття. З самого початку собор був задуманий як єдиний комплекс будівель, поєднаний з укріпленим замком Помезанського капітулу. Одна з найцінніших релігійних пам'яток Польщі. Окрасою собору є барокова каплиця Отто Фрідріха фон Гребена, яка відіграє важливу роль у сюжеті «Чорного рукопису».

Участь у прогулянці дозволила учасникам візуалізувати сцени, описані в «Чорному рукописі» і «Долині люті», та поглибити свої знання про історію та самотність міста. З цієї нагоди автор розповів про передісторію створення обох книжок, другорядним героєм яких є колишній Марієнвердер.

Пам'ятки природи на вулиці Мілосній у Квідзині

Адам
Южвяк

Мілосна — тихе південне передмістя Квідзина. Історичний комплекс будівель кінних стаєнь, оточених майже з усіх боків лісом, є територією для прогулянок, занять спортом та відпочинку жителів та гостей міста. Це відомий район міста, але він все ще приховує природні таємниці минулого і шумить про них у водах річок Ліви та Циганки.

Починаючи прогулянку, варто запитати себе: «Звідки пішла назва Мілосна?». Відповідь здається банальною. Адже це спрощений переклад історичного німецького імені Liebenthal (liebe — любов, thal — долина). Проте Мілосна зовсім не розташована в долині. Крім того, в найближчій долині протікає струмок Циганка (іст. Cypelle). Розгадкою цієї географічної головоломки є історична назва річки Ліва (іст. Liebe – кохання). Свою назву нинішня Мілосна запозичила від маєтку в долині Ліви ближче до міста. Історичні потрясіння змінили назви та ландшафти. Сьогодні мало хто пов'язує ім'я Ліва з його «любовним» прототипом, а Циганка на популярних картах Google перейменована на Мілосну.

Перші кроки до саду ми робимо в Екоосвітньому центрі товариства Еко-Ініціатива, що знаходиться в будівлі давньої дирекції стайні (Мілосна 1). В базі квідзинських екологів росте перший з героїв нашої розповіді. Дубу-монументалу «Гуго Конвенц» близько 150 років, його висота 25 м і окружність понад 300 см. Він проріс із жолудя приблизно через 20 років після народження людини, яку вшановує. Існуванням цієї пам'ятки

Пам'ятка природи
– дуб „Гуго
Конвенца”

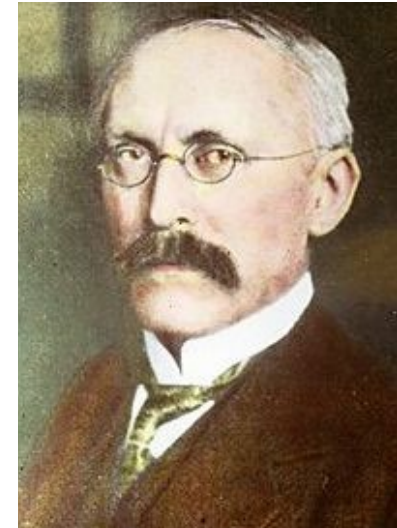
природи (і всіх інших) ми завдячуємо Г. Конвенцу, натуралісту та музеологу з Гданська. Хюго, бачачи неспроможність охорони природної спадщини в межах музеїв, реалізував ідею Олександра фон Гумбольдта щодо охорони природних пам'яток. У 1904 році в меморіалі до державної влади він запропонував створити систему охорони природної спадщини. Його організація мала базуватися, серед іншого, на місцевих, громадських комісіях, а інструментом мало стати надання статусу пам'ятки природи (нім. naturdenkmal) як офіційної державної форми охорони. Ідею Конвенца підтримали, і його призначили директором Національної служби охорони природних пам'яток (нім. Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege) у Гданську. Це був перший офіс такого типу в Європі, і вплив його керівника поширювався на весь континент. Під впливом ініціативи Конвенца був створений перший в Європі національний парк, а під час Першої світової війни найцінніші розсадники Біловезької пущі не були вирубані. Через листування з проф. М. Раціборським, ідеї Конвенца можна побачити також у польському Законі про охорону природи від 10 березня 1934 р. Польська міжвоєнна система охорони природної спадщини була змодельована за системою, організованою гданським натуралістом. Численні подорожі Конвенца також привели його до Квідзина, який він відвідав понад 60 раз. Загадкою є те, чому постать Конвенца загубилася на сторінках історії і сьогодні маловідома як поборник охорони природи. Дуб «Гуго Конвенца», біля якого ми стоїмо, єдиний у Польщі з такою назвою.

Познайомившись з дубом «Гуго Конвенц», ми проходимо через садову браму до стародавнього дубового лісу, який колись називався Ліском (нім. das Waldchen). Швидко знайдемо стежку, позначену жовтою туристичною стежкою. Тримаємось її, поки вона не перетнеться з синьою стежкою. Сьогодні Мілосна майже з усіх боків оточена лісами, тому ласкава назва цього старовікового лісу може здатися невиправданою. Чому саме ця частина лісу має особливу назву? Це сталося через те, що лісові комплекси на східній і південній сторонах сучасного Квідзина, видимі на картах

кінця XVIII століття, були здебільшого вирубані. У 19 столітті лісові ландшафти навколо міста були чимось особливим. Чому Лісок вижив? Можливо тому, що на той час він виконував інші функції, ніж деревообробні. На карті рубежу XVIII-XIX століть тут знаходиться судова установа – скоріш за все, міська шибениця. У 19 столітті це було місце відпочинку мешканців міста. У ньому був концертний зал, де можна було послухати виступи популярних на той час співочих хорів. Залишки цієї споруди можна побачити й сьогодні.

Від перехрестя з синьою туристичною стежкою піднімаємося стежкою на пагорб, що височіє біля неіснуючої смуги-раковини і прилягає до нинішньої вул. Струмикової. На вершині встановлено кам'яний пам'ятник учасникам місцевого хору, які загинули на фронті Першої світової війни. Нині ще можна прочитати написи з іменами загиблих і побачити вигравіровану арфу – символ образотворчого мистецтва. Стоячи на цьому місці, виникає запитання: чому засновники пам'ятника не вирішили встановити його у більш публічному місці? Відповідь пропонує картографія початку 20 століття. Пам'ятник хористам було добре видно з популярного місця, відкритої у 1900 році залізничної станції Лібеталь на лінії Квідзин – Кіселіце. Сьогодні тут немає ні будівель, ні доріжок.

Від пам'ятника спустимося на нинішню вул. Струмикову. Перед нами буде невеликий гай тополів. Серед коріння дерев ще можна побачити цеглу, уламки підлоги та пічної плитки – залишки будівлі, яка стояла тут до 1960-х років. До вцілілих елементів станції входять:

←
Гуго
Конвенц

заросла грабовою огорожею, захований у кущах подвійний льох зі склепінням-бочкою та поруч під'їзна дорога з тесаного каменю. Стоячи на цій історичній дорозі, оглянемося долиною річки Циганка. Заплющивши очі, уявімо собі дно долини, заповнене цінними в природі рослинними угрупованнями. Як повідомляють місцеві ботаніки-любители, члени Прусського ботанічного товариства, під час будівництва нині неіснуючої залізничної колії в 1896-1900 роках ця рослинність була значно понижена.

Рухаючись до сьогоденного спортивного стрільбища, спробуймо уявити собі північний край долини, який 150 років тому був підточений річкою і вкритий хвилястими луками та пасовищами. Крутий, орієнтований на південь схил, добре прогрітий сонцем, регулярно гризли і витоптували вівці. Сьогодні схил над стрільбищем вкритий рідкісним лісом. Однак, піднімаючись стежкою в гору в літній день, ви все ще відчуваєте тепло, яке випромінює розігріта земля.

Зупинимось на мить на крутій стежці. Саме з цієї території ботанік Г. Преусс у 1912 р. на прохання закладу охорони природи (керівник Г. Конвенц) навів розташування найпівнічнішої позиції понтійської рослинності (сьогодні її називають теплолюбною або ксеротермною) з рідкісний вид – стіпа периста (*Stipa pennata*). Преусс передав інформацію, отриману від місцевого натураліста-любителя

Й. Шольца, що ці громади також були знищені, серед інших, під час будівництва військового стрільбища. Але, як не дивно, військове начальство підтримало місцевих натуралістів у проведенні природоохоронної діяльності під час будівництва! Цінні рослини з території, де планувалося побудувати тир, викопали з кульками землі та пересадили

Штаб-квартира
Асоціації «Еко
Ініціатива» за
адресою: вул.
Мілосна 1

Стіпа Яна

в безпечне місце. Окрім Шольца, на початку ХХ століття в нашому місті було ще кілька натуралістів-любителів, серед яких: д-р Гонфельдт (учитель), Райх (окружний чиновник), Вальтер Вайс (власник аптеки).

Дійшовши (може з легкою задишкою) до краю долини, ми потрапимо на стежку, котра проходить по жовтій туристичній стежці. Йдемо нею на схід. Через кілька сотень метрів ходьби перед нами відкриється лісова галявина, що розкинулася на схилах пагорбів. Якщо ми прогуляємось навесні чи влітку, то побачимо багато комах і квітучих рослин. У липні та серпні тут є можливість спостерігати за випасом овець (під пильним оком квідзинських екологів). На деревах, що ростуть по краях цієї галявини, можна побачити смуги, намальовані зеленою фарбою. Це позначає межі природного заповідника «Квідзинські Остниці», створеного в 1966 році для «збереження найпівнічнішого місця, де мешкає стрипа жовта (*Stipa joannis*) з наукових і освітніх міркувань». Йдучи жовтою стежкою, вийдемо на лісову дорогу. Через деякий час нас зустріне офіційна табличка з назвою заповідника, державним гербом, картою та кількома важливими інформаціями.

Стоячи в цьому місці, ми можемо розмірковувати про понадполітичну цінність природної спадщини. Через два десятиліття після закінчення Другої світової війни, соціального та особистого катаклізму для тисяч людей, польські натуралісти відродили пам'ятку природи (хоча тутешні пам'ятки вже називали заповідниками), створення якої успішно домагалися німецькі природознавці. Гуго Конвенц зіграв тут важливу, хоча й не безпосередню роль! Це було пов'язано з діяльністю природоохоронних служб, які – як планував Конвенц – мали базуватися на місцевих комісіях. Такий громадський орган існував у нашому місті. Одним із її учасників був Вальдемар Гейм, викладач і завідувачий красзнавчим музеєм. З листування, адресованого йому від 1927 року, видно,

що він вказував на необхідність захисту території з понтійською рослинністю в Ципеллеталі (польською: Cuganka valley). Тож коли тут була створена пам'ятка природи? Ми не знаємо. На карті 1928 року не згадується. Однак у спеціальному додатку до місцевої газети «Weichsel Zeitung» від 5 червня 1934 року ковилі (нім. Federgrass) та її охороні присвячується дві сторінки спеціального випуску. Природоохоронна територія помітна на архівних картах 1940 – 1944 років, і її розміри в рази більші.

Вирвавшись із задумливості, обходимо територію заповідника червоною стежкою, щоб вийти на зелену стежку до місця для пікніка біля річки Циганка. Ми проходимо лише частину території довоєнного заповідника, а через неповний кілометр мочимо втомлені ноги в річці. Звідси відкривається вид на пагорби, де сьогодні важко знайти понтійські луки чи пасовища. Зараз весь ландшафт вкритий лісом. Тут наш пішохідний маршрут закінчується, а найкоротша дорога до міста пролягає по вул. Струмиковій. Сьогодні цією дорогою не курсує потяг. Через відсутність рейок призупинено рух пасажирських поїздів Квідзин – Кіселіце.

Заповідник
Квідзинські
Остниці

Будівля залізничного вокзалу в Квідзині

Божена
Волінська

Залізничний вокзал у Квідзині є надзвичайно репрезентативною будівлею, яка своєю формою та стилем відсилає до іншої вже відомої у Польщі пам'ятки – собору Св. Яна Євангелісти разом із замком Помезанського капітула. Проект будівлі походить з Міністерства Громадських Робіт у Берліні та був реалізований німецьким архітектором Паулем Тхомером. Він також був проектувальником і реалізатором залізничних станцій в Ілаві, Грудзьондзі, а також Головного Залізничного Вокзалу в Гданську. Цікавим фактом є те, що будинки вокзалу в Ілаві та вже не існуючого вокзалу в Грудзьондзі були дуже схожі. Ці стилістичні подібності запроєктованих будівель свідчать про центральність планування цього закладу. Але до того, як збудували таку вражаючу будівлю станції, її функцію виконував дерев'яний барак, який своєю формою та зовнішнім виглядом нагадував будівлю в Риві чи Гардеї, які збереглися донині. Це був дерев'яний, продовгуватий барак, в якому розміщувалися каси, приймальня та складські приміщення. Сьогодні важко назвати точну дату відкриття нового будинку вокзалу в Квідзині, ймовірно це був 1899 чи 1900 рік. Перша залізнична лінія, що пролягала через Квідзин, була відкрита в 1883 році, з'єднавши Мальборк і Грудзьондз. Це транспортне сполучення мало надзвичайно важливий вплив на темпи розвитку міста, тому що залізнична колія і вокзал повстали на околицях Квідзина. Це прискорило розширення міста до нього.

Будівля
залізничного
вокзалу
в Квідзині

У наступні роки стрімко розвивалася забудова вулиць, що прямували до вокзалу. Варто зазначити, що на початку 20-го століття жителі Квідзина могли доїхати потягом до таких міст, як Торунь, Прабути, Киселіце та Сметово, куди можна було дістатися залізницею через міст через Віслу в Опаленю.

Запрошуємо на прогулянку будівлю Залізничного Вокзалу в Квідзині. Нині в будівлі розташована міськрайонна бібліотека та зали очікування для пасажирів залізниці. Сама станція не постраждала під час Другої світової війни, багато елементів оздоблення та дизайну збереглися в хорошому стані. На жаль, не збереглося жодної фотографії внутрішньої частини вокзалу, можливо тому, що це були стратегічні будівлі, які не можна було фіксувати на фото.

Під час ремонту наступні групи ретельно розкривали оздоблення та оригінальний дизайн станції під шарами фарби. Це була кропітка і трудомістка робота, а ефектом від неї можна помилуватися під час відвідування. Зайшовши в будівлю через головний вхід, ми потрапляємо в хол, звідки можна пройти в зал очікування пасажирів, вийти на платформи і піднятися на ліфті або

→
Картини
в холі
вокзалу

сходами в окремі відділи міськрайонної бібліотеки. Першопочатково в залі були дві квиткові каси, залізнична інформація та камера зберігання багажу. Варто підняти голову і подивитися на розміщені на стелі картини із зображенням рослинних мотивів, а також на герби чотирьох міст, розміщені над головним входом і спуском до тунелю, що веде до платформ. Варто зазначити, що герби Мальборка, Хелмжі, Хелмна і Тчева, а також усі розписи в залі є декораціями, які збереглися в оригінальному стані. Вони були виявлені під час консерваційних робіт і відновлені до первісного стану, доповненням відсутніх фрагментів та зміцненням імпрегунуванням. Загадкою є вибір цих, а не інших міст та їхніх гербів, і що цікаво, у написі під гербом Мальборка немає літери G, правильний напис має бути: Civitas Marienburg, а є Civitas Marienbur. Це оригінальна помилка чи вона сталася під час ревіталізації? Це загадка, на яку ми ще не знаємо відповіді.

Вийшовши з холу направо, ми йдемо по коридору, де були зали очікування для пасажирів. Над одним із таких залів очікування є напис німецькою мовою про те, що цей зал призначений для пасажирів третього та четвертого класу. Так, так, пані та панове, це не помилка, в ті часи було чотири класи вагонів. Зайшовши в зал очікування, нині це відділ прокату для дорослих, можна помітити, що декор був досить скромним, без декорацій і з досить похмурими кольорами. Ви можете помилуватися дерев'яними поліхромними стелями, які були очищені, зміцнені, а потім пофарбовані та відновлені до первісного вигляду.

Вийшовши з кімнати відділу для дорослих, ми йдемо до наступної кімнати, де до війни була зала очікування для мандрівників I та II класів, а зараз – дитячий відділ. Зайшовши сюди, ми відразу бачимо величезну різницю між попередньою кімнатою і тією, яку зараз відвідуємо. Пасажири з квитком 1 або 2 класу мали до послуг зал очікування з рестораном і гардероб з великим дзеркалом. Стіни цього залу очікування були багато прикрашені орнаментом із рослинними мотивами, які були зразком меценатського

↑
Ліворуч був зал очікування для подорожуючих 3-го і 4-го класів, а попереду – ошатна кімната для подорожуючих 1-го і 2-го класів.

живопису, замінюючи поширені в той час шпалери. Вагонка на стінах також багато прикрашена. Під час ремонту виявлено фрагменти оригінального настінного декору. Це дозволило їх відтворити. Варто звернути увагу на те, яку роботу доклала команда, яка зберігає всі ці історичні елементи. Роботи виконувались ретельно та кропітливо, видалялись новіші шари фарби та відновлювались оригінальні кольори, заповнювались та зміцнювались щілини в стінах та дереві. Особливу увагу в цій кімнаті заслуговує антикварне дзеркало з красивою дерев'яною рамкою та рослинними мотивами. У своїй уяві ми можемо побачити, як переглядаються тут дами з вищого суспільства в своїх красивих капелюшках і довгих сукнях. Йдучи далі, йдемо до сходів і до «підземілля» будівлі, тобто в підвал. Вся будівля вокзалу має підвал і всі ці приміщення загосподаровані. У підвалі, куди ми прямуємо, знаходяться складські приміщення, де, серед іншого зберігаються газети та книги, кімната, в якій знаходиться модельна майстерня, інша частина підвалу була призначена для відділу «Mouseion». Виходячи з підвалу, ми можемо піднятися по сходах на останній поверх, проходячи повз кімнати, які, ймовірно, призначалися для залізничників. В даний момент вони включають, серед іншого: відділ комплектування та обробки бібліотечних фондів. Піднявшись на самий верх і ввійшовши в Мультицентр, ми бачимо, як розбудувався дах будинку. Інформації про те, як він використовувався першопочатково немає, відомо лише, що до ремонту тут «панували» різні види птахів. Сьогодні це сучасне приміщення, оснащене комп'ютерами та приладами для проведення цікавих дослідів, якими охоче користуються учні Квідзина та прилеглих шкіл.

Щоб відвідати наступні кімнати, ми повинні спуститися по сходах і повернутися до холу. Ми можемо зайти в зал очікування,

де раніше була камера зберігання багажу, і помилуватися на стіні панорамою з собором і замком Помезанського капітула, а також залізничною картою, на якій зображена мережа залізниць з початку 20-го століття. Потім ми можемо пройти через мультимедійний зал очікування до другої сходової клітки, де спочатку розташовувалися службові приміщення для залізничників. Піднімаємося сходами на верхній поверх, де знаходиться наукова бібліотека з читальним залом преси.

Колись, мабуть, житлові приміщення та архіви, сьогодні це гарно облаштований простір з антресолю, де можна в тиші почитати пресу чи повчитися. Крім того, є бонус у вигляді чудових краєвидів на міст через Віслу, панораму міста, а також місто Гнів, розташоване за Віслою, де також є тевтонський замок. Ми можемо завершити нашу подорож поїздом на ліфті на перший поверх, де ви можете безкоштовно взяти картки з історією вокзалу та мапу для самостійного огляду будинку.

Залізничний вокзал у Квідзині – перша візитівка міста для всіх мандрівників, які висідають на нашому вокзалі. Його великою перевагою є те, що він не пустує, як багато будинків такого типу в Польщі. Він щодня вирує життям і є місцем зустрічі всіх жителів Квідзина та околиць, а також туристів, які відвідують наше місто.

←
Залізничну вокзал в Квідзині можна відвідати з гідями або завантажити взяти безкоштовну підбірку карт

Історичне Старе Місто в Квідзині

Юстина
Лігуз

Історичне Старе Місто в Квідзині охоплювало відносно невелику територію, «огорнуту» сьгоднішніми вулицями Таргова та Батальйонів Хлопських. Пересічний турист або людина, що прогулюється, не знаючи історії, часто дивується, чому житловий масив ПРЛ стоїть у самому центрі міста, в безпосередній близькості від готичного цегляного собору – Пам'ятки Історії. Щоб зрозуміти, чому так сталося, потрібно повернутися до подій кінця Другої світової війни.

У перші місяці 1945 року між Німцями і Червоною Армією точилися важкі бої за захоплення Східної Пруссії. Війна добігала кінця, і росіяни, незважаючи на великі втрати, йшли вперед. На жаль, вони безжалісно поводитися з мирним населенням. З огляду на насильство та драматичні повідомлення з фронту, німецька влада вирішила евакуювати населення до того, як увійдуть росіяни. 21 січня 1945 року після обіду такий наказ надійшов до Квідзина.

Це була так звана остаточна евакуація, тобто наказ населенню негайно і повністю залишити територію. З глибини Східної Пруссії йшли колони втікачів, які вже отримали подібний наказ. Цивільне населення тікало як могло: переважно пішки або власними повозками чи потягами, а пізніше також німецькими кораблями через порти Пілава, Гданськ, Гдиня та Гель.

За кілька днів Квідзин був спустошений. Фронтних боїв там не було. Без опору – 29 січня 1945 року в місто увійшли перші частини Червоної Армії. Невдовзі всі більші будівлі перетворили на фронтові шпиталі, а місто наповнилося пораненими солдатами та підрозділами, які діяли як тиліві частини. Розташовані в місті росіяни ставилися до міста як до здобичі. Пограбування, безглузді руйнування та вандалізм мали розгул. Меблями,

Неоготична
ратуша та
історичне Старе
Місто

документами та побутовою технікою розпалювали багаття, розграбовували магазини. Спецпідрозділи перевозили обладнання та машини із заводів.

Незабаром фронт почав просуватися на захід, хоча в місті все ще перебували тисячі росіян. Стало очевидним, що місто лежатиме в межах новоутвореної Польської держави. Невдовзі з'являться нові жителі, оскільки переважна більшість евакуйованих вже не могла повернутися до своїх домівок. На жаль, з приходом перших новоселів з'явилася й хвиля мародерів. На кілька місяців 1945 року Квідзин став «рудником» меблів, побутової техніки та всіх інших «скарбів». Сюди приїжджали на полювання мародери, які потім у вагонах відправляли свою здобич в інші міста чи інші регіони Польщі. Ця ситуація значною мірою вплинула на темпи та масштаби поселення поляків у місті. З одного боку, діюча радянська комендатура закривала деякі частини міста виключно для власного

Руїни ратуші

користування, з іншого боку, новосели часто також «облаштовували» квартири, які обрали місцем свого проживання. Потрібно було встановити вікна та двері та обладнати приміщення різним обладнанням. Більшість людей везли з собою лише найнеобхідніше.

Польська адміністрація міста почала формуватися в березні 1945 року з прибуттям спеціальної групи чиновників і спеціалістів із різних галузей, делегованих польським урядом. Мер починає господарювати в місті, створюються подальші державні офіси та установи. Одним із невідкладних завдань була організація пожежної частини в місті. 4 квітня 1945 року до Квідзина прибув новопризначений начальник міської пожежної служби Ян Євертовський, делегований пожежним інспектором Поморського воєводства. Про його діяльність та умови праці ми можемо

дізнатися зі звітів, що збереглися в Державному архіві в Мальборку. Варто ще раз підкреслити, що коли начальник міської пожежної охорони розпочав свою місію, Квідзин все ще був одним великим російським військовим госпіталем, до якого тільки почали прибувати нові польські поселенці.

Збережені записи Яна Євертовського свідчать про низку труднощів через брак людей і транспортних засобів. Початком роботи було власноручне перенесення до тимчасового штабу 150 метрів напірного рукава, однієї драбини, кількох шоломів і півтора десятка гідропультів. З 8 квітня 1945 р. Євертовський мав у своєму розпорядженні двох людей, а через два дні ще двох. На початку травня 1945 року Міська Пожежна Частина складалася з шести осіб. Новий штаб був сильно недообладнаний, оскільки німці евакуювали більшу частину обладнання, а те, що залишилося, могло бути викрадено російськими військами чи мародерами. Була боротьба за будь-яку техніку – не вистачало буквально всього, в тому числі й тягової сили. Пожежні возили все з міста на маленьких візках, якими можна було гасити пожежі. На кінець травня у вогнеборців в наявності були дві несправні мотопомпи, дві водяні помпи на кінній тязі, 1500 метрів пожежних рукавів, 1/3 з яких потребували ремонту, 17 водопровідних рукавів, 8 відер, 2 гідранти, 10 лопат, 7 сокир, один гідрантний ключ і 20 шоломів. Через брак кваліфікованого персоналу щонеділі організовувалися спільні навчання професійних пожежних та добровольців. У червні 1945 року пожежна команда налічувала близько 25 чоловік.

Збережені в архіві пожежні рапорти свідчать, що перша пожежа в Квідзині сталася 19 квітня 1945 року в Старому місті, в аптеці на сьогоднішній вулиці Під'яздовій. Пожежа була помічена близько 10:00, причина її невідома. В акції брали участь троє людей, але в повідомленні прямо сказано про брак техніки та води, а також пошкоджену водопровідну мережу, що звичайно ускладнювало ефективність пожежогасіння. Протягом наступних двох днів у різних частинах міста виникло аж десять пожеж, з яких вдалося приборкати

лише три. Решта будівель згоріла через відсутність засобів до їх гасіння. Вогнеборцям вдалося лише захистити сусідні будівлі від поширення вогню.

Руйнування почало набувати все більших масштабів. У міру просування фронту на захід дисципліна в Червоній Армії знижувалась. Місто було дедалі більше спустошене, і бродячі групи солдатів часто влаштовували підпали для розваги чи помсти. Слід також підкреслити, що підпал був повсюдним способом приховати сліди грабунку. У звіті від 28 травня начальник Евертовський описав аж дев'ять пожеж, одна з яких охопила три сусідні будинки на вулиці Гірній, а інші чотири будинки на Батальйонув Хлопських. Однак пожежники повідомили, що лише в одному випадку з палаючої будівлі вийшли двоє росіян і „сміючись сказали, їм рятувати”. Ситуація дещо покращилася, коли у водопроводі почала з'являтися вода, хоча спочатку лише на дві години на добу. Навіть ці «недосконалі» дії мали велике значення — вогнеборці не лише врятували деякі палаючі об'єкти, а й передусім запобігали розповсюдженню пожежі, захищаючи залишки Квідзина. Розглядалося також запровадження постійного пожежного спостерігача, водонапірна вежа була вказана найкращим місцем для спостереження, але цей план врешті-решт не був реалізований.

Згодом стало звичним казати, що Квідзин спалили росіяни. На жаль, однозначно цього стверджувати не можна. Коли ми ще

Будівництво
житлового
масиву Старе
Місто

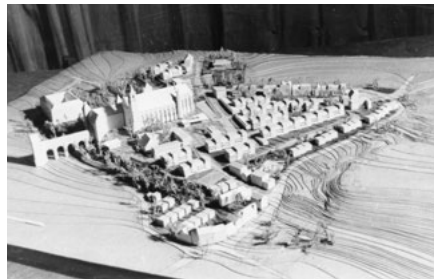
раз переглядаємо архівні документи та звіти пожежної охорони, то регулярно згадується, що пожежа виникла в підвалі будівлі і, швидше за все, була підпалом. Однак у більшості випадків не було встановлено, хто став причиною пожежі. При цьому ефект був трагічний. Вся територія старого міста була повністю зруйнована.

Перші роботи по забезпеченню безпеки міста почалися лише в 1946 році. Міська влада першою зайнялася прибиранням сміття, прибравши залишки військових госпіталів і розчистивши місто від завалів. У згорілих будівлях замурували вікна для забезпечення безпеки та запобігання крадіжкам. Цікавим питанням історії старого міста була справа ратуші, яка також згоріла ранньою весною 1945 року. У лютому 1946 року голова загального відділу міського управління в Квідзині за дорученням міського голови звернувся до Канцелярії окружних уповноважених Республіки Польща з проханням про фінансову підтримку для ремонту цього будинку. У листі він вказав, що будівля «хоч і згоріла, але придатна для реконструкції і в майбутньому може служити постійним місцем розташування Міської Ради». У відповіді можна прочитати, що «за даними Департаменту Реконструкції, будівля згорілої ратуші не є достатньо цінною пам'яткою архітектури, яка підлягає охороні в першій черзі невідкладності робіт». Після кількох десятків місяців обміну листами між державними установами не вдалося ні відбудувати ратушу, ні навіть захистити її стіни.

Місто нарешті постало перед проблемою знесення руїн старого міста. Центр був заповнений залишками довоєнних кам'яниць, на відбудову яких не вистачало фінансових ресурсів. Більшість уцілілих житлових будинків перебували в незадовільному стані і потребували негайного ремонту, щоб уникнути подальшого руйнування. Багато будівель уже перетворилися на руїни з купами каміння або зовсім зникли. Через обмеженість коштів розбирали лише споруди, які становили загрозу. Наприкінці 1950-х років район Старого Міста в Квідзині, за винятком кількох уцілілих будинків на вулиці Тарговій, був майже повністю безлюдним. Зруйновані,

обгорілі стіни старих будинків розібрали, а отриману цеглу частково перевезли до Варшави для реконструкції, а частково використали для інших будівельних робіт, оскільки вона також була необхідним будівельним матеріалом на місці. У той час у місті почався гострий брак житла для переселенців, репатріантів і новоселів, яких все більше проживало в місті. У цих умовах виникла ідея створення та реалізації нового плану розвитку Старого Міста, перетворення цієї території на сучасний житловий масив.

Сьогодні цей проект викликає неоднозначні почуття. Однак слід розуміти, що на той час не було можливості відбудувати колишні будівлі у формі, яка б нагадувала їхній довоєнний вигляд. Не тільки через кошти. Також з ідеологічних міркувань. Комплекс Старого Міста був «наповнений» новою, модерністською та повсюдною на той час архітектурою, вільно спланованим житловим масивом, який ігнорував старі форми та урбаністику містобудування. Будівництво, яке відповідало сильному попиту на житло та швидкому демографічному зростанню. Не збереглися ні довоєнне планування вулиць, ні лінії історичної забудови. Проте багатоквартирний житловий масив було збудовано за відносно короткий час. Під час його будівництва в 1968 році була реалізована сучасна архітектура, більше того, проект авторства Данути Вейровської, магістра архітектури, здобув 3-ю премію Комітету з Будівництва та Архітектури в 1961 році. Нові будівлі охопили практично всю площу Старого Міста в межах середньовічних стін. І в такому вигляді, практично без втручання в перебудову чи додавання нових частин, воно збереглося донині.

→
Проект
житлового масиву
Старе Місто
Данути Вейровської

Чого очі не бачать

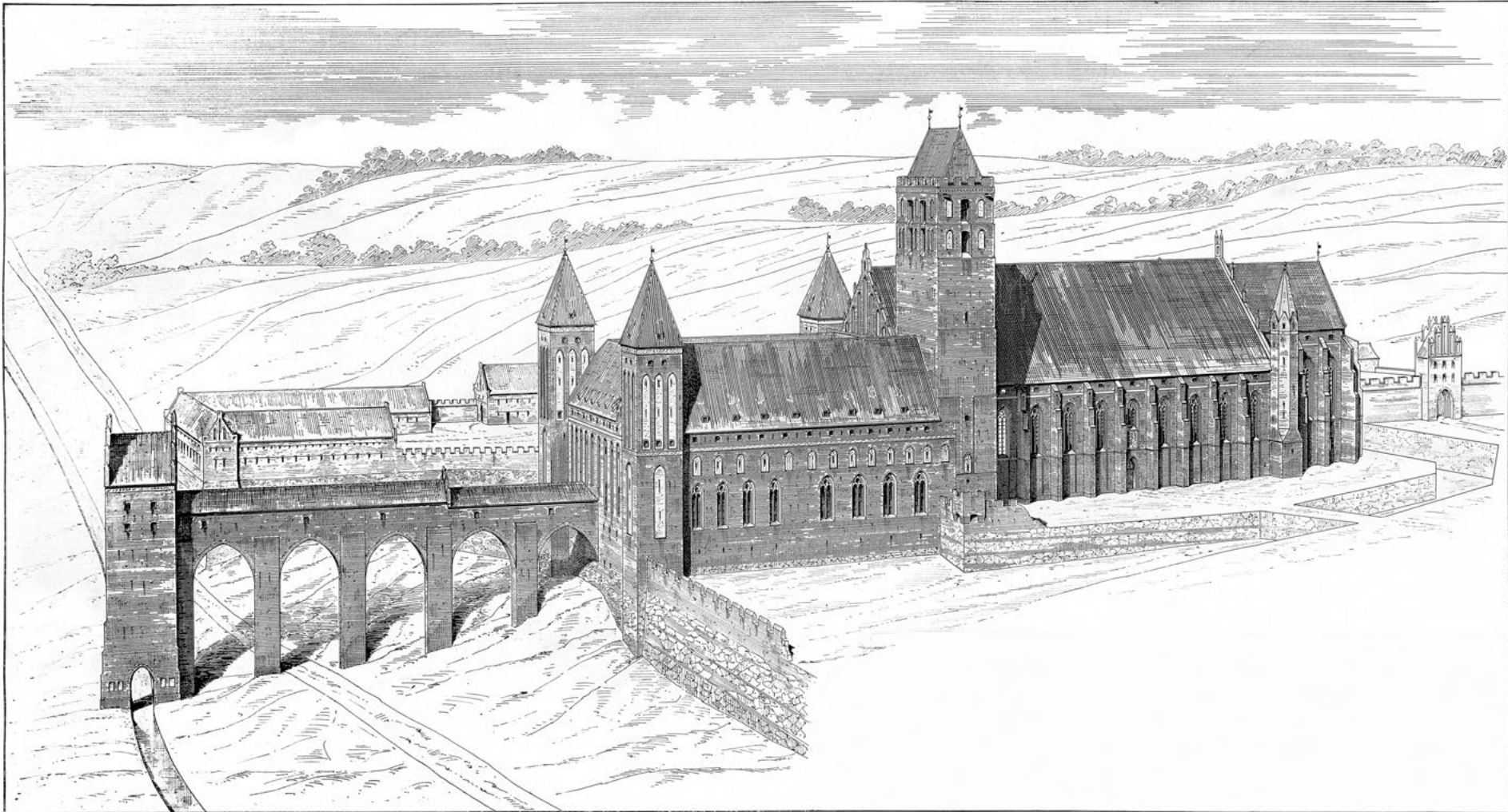

Адам
Носко

Наша сьогоднішня прогулянка буде присвячена елементам соборно-замкового комплексу, які ми вже не можемо побачити, але які були необхідними для його функціонування. Це особливо важливо, коли ми усвідомлюємо, що зв'язок між єпархіальним собором і капітульним замком є унікальним у європейському масштабі. Зараз термін соборно-замковий комплекс вживається скоріше

в наукових дослідженнях, причому набагато частіше обидві споруди, що входять до нього, згадуються окремо як собор і замок. Це, певною мірою, зрозуміло, оскільки, починаючи з XVI століття, дві частини комплексу були функціонально розділені на лютеранський храм і резиденцію старости, якою замок став після секуляризації. Нині, особливо після знесення двох флігелів замку наприкінці XVIII ст.,

Реконструкція
Йоганнеса
Гайзе

замок і храм стали об'єктами, що функціонують без внутрішнього проходу між ними, і такий стан триває донині.

Унікальність об'єднання собору із замком у такому самому розташуванні, як у Квідзині XIV століття, є незаперечною, адже ми не знайдемо споруди подібної конструкції. Слід розрізняти розміщення соборів в оборонному місці з існуючими укріпленнями, як на Вавельському пагорбі, або укріплення, як у випадку собору Фромборка. В обох випадках храм не будувався в межах міста, що є рідкістю, але також, що чітко відрізняє обидва випадки від рішення в Квідзині, вони не були об'єднані чи поєднані з оборонною архітектурою, як це має місце у нашому соборно-замковому комплексі.

Тема причин з'єднання цих двох абсолютно різних за функціональністю об'єктів заслуговує окремої прогулянки, сьогодні ми розберемося тільки з тими елементами, яких вже немає. Ми починаємо із зовнішньої частини, яка була окремою спорудою, розташованою на північ від комплексу. Моментом, з якого можна говорити про існування кафедрального костелу в Квідзині, є підтвердження заснування капітули єпископом Альбертом у 1285 р., яке видане в *ecclesia nostra cathedrali*, що трактується як підвищення парафіяльного костелу до рангу собору. Звичайно, це ще не той храм, який ми маємо перед собою, але з формальної точки зору ми вже мали собор у Квідзині. Капітула, привезена до міста, спочатку розташувалась у замку єпископа, потім її резиденцію було перенесено до будинку капітулу, розташованого в межах міста. Будівництво замку для каноніків почалося близько 1310 року, коли частина міських територій була передана канонікам. Ймовірно тоді ж почалося будівництво нового собору, починаючи зі східної частини (хори).

На карті 1788 року ми бачимо передзамкову територію. Її оточував мур з двома воротами. Одна з них вела на північ, а інша містком з'єднувала передзамкову територію із замком. Вона слугувала економічною базою для капітули і водночас

захищала увесь соборно-замковий комплекс з півночі. Додатковим фортифікаційним елементом був сухий рів, про який мова піде далі під час нашої прогулянки. Він періодично підживлювався водою, що текла з невеликого резервуару, розташованого за стінами міста на схід від Мальборкських воріт. Через великий ухил місцевості в Квідзині не було ровів, наповнених водою, але вони періодично наповнювалися під час дощу, що підтверджується згадкою про багнисту місцевість між передзамковою територією та собором. Після секуляризації будівлі зовнішньої палати були пристосовані для складських потреб і для міського гарнізону, а з XVIII століття там було створено Королівське Стадо Жеребців, перевезене в Мілосну в наступному столітті.

Тепер ми підемо до гданіска, де я спробую пояснити, чому, окрім функції санітарної вежі, з'єднаної із замком оборонним ґанком, воно, ймовірно, відіграло ще одну дуже важливу роль в оборонній системі соборно-замкового комплексу. Це також було місце останнього опору захисників соборно-замкового комплексу. Щоб

Унікальність об'єкта в Квідзині обумовлена поєднанням замку та собору

↑
Частина ґанку,
яка з'єднувалася
безпосередньо
із замком,
ймовірно, була
дерев'яною

виконати цю роль, частина ґанку, яка з'єднувалася безпосередньо з замком, була, ймовірно, зроблена з дерева, на відміну від того, що ми бачимо сьогодні. Сучасний стан є результатом пристосування вежі та ґанку під в'язницю, що було досягнуто шляхом перебудови первісної форми. Ми стоїмо під першим стовпом, на тому місці, де від створення у ґанку та вежі в'язниці у XVIII столітті знаходився так званий майданчик для прогулянок засуджених.

Проходячи під західним боком міських мурів, ми бачимо, як схил долини річки Вісли використовувався для укріплення міста. Піднімаючись сходами під назвою «Кавові сходи» потрапляємо на оглядовий майданчик. Вражає монументальна дзвіниця собору, яка одночасно є головною вежею замку. Також можна помітити залишки зруйнованих двох крил замку – південного та східного. Тут варто поглянути на реконструкцію комплексу собору та замку Йоганнеса Хайзе. У багатотомному дослідженні він інвентаризував пам'ятки Західної Пруссії, багато місця присвятив Квідзинському соборно-замковому комплексу. Малюнок, який ви можете побачити

в цій публікації, містить предмети, пов'язані з оборонною функцією собору, які ніхто не представляв ні до, ні після Хайзе. Я говорю про сухий рів, який відокремлює не лише зовнішню частину від комплексу, а й іде з боку міста. Це докорінно змінює наше уявлення про інтеграцію комплексу в стіни міста, адже цей рів і підпірна стіна, видима на малюнку у вигляді реліквії, відокремлюють його від самих міських будівель. Стіна, що тягнеться від дзвіниці вздовж рову, була позначена Гейзе лише символічно коротким фрагментом, але на ній видно бойову стіну та одну башточку для стрільців. Логічним наслідком способу мислення Йоганнеса Хайзе було представити прохід до собору (єдиного, дуже важливого для церкви, розташованого в місті) через рів, який він позначив у вигляді дамби. Чи була це насправді ця форма чи тип мосту – це неможливо чітко визначити на основі самого малюнка та його роботи, але безсумнівно, що якщо рів справді проходив у цьому напрямку, мав бути якийсь прохід через нього до єдиної церкви в місті. Слід також пам'ятати, що доступ до собору теоретично забезпечував можливість входу в замок, оскільки канони проходили до церкви з першого поверху замку, а будівлі на різних рівнях з'єднувалися між собою додатковими переходами.

На графіку Хайзе не намалював зовнішні підвісні ґанки, розташовані з боку міста. Можливо, якщо датувати перебудову 1360 роком, то таких будівель ще не було, а перебудова мала відобразити вигляд будівлі того часу. Тільки в даному випадку ми маємо проблему з гданіськом, завершення будівництва якого датується 1385 роком, і це вже позначено на кресленні. Можливо, поясненням може бути той факт, що ні зараз, ні в часи, в які жив Хайзе, не існувало будь-яких матеріалів або відомостей, які дозволили б їх точну

Квідзинське
гданісько

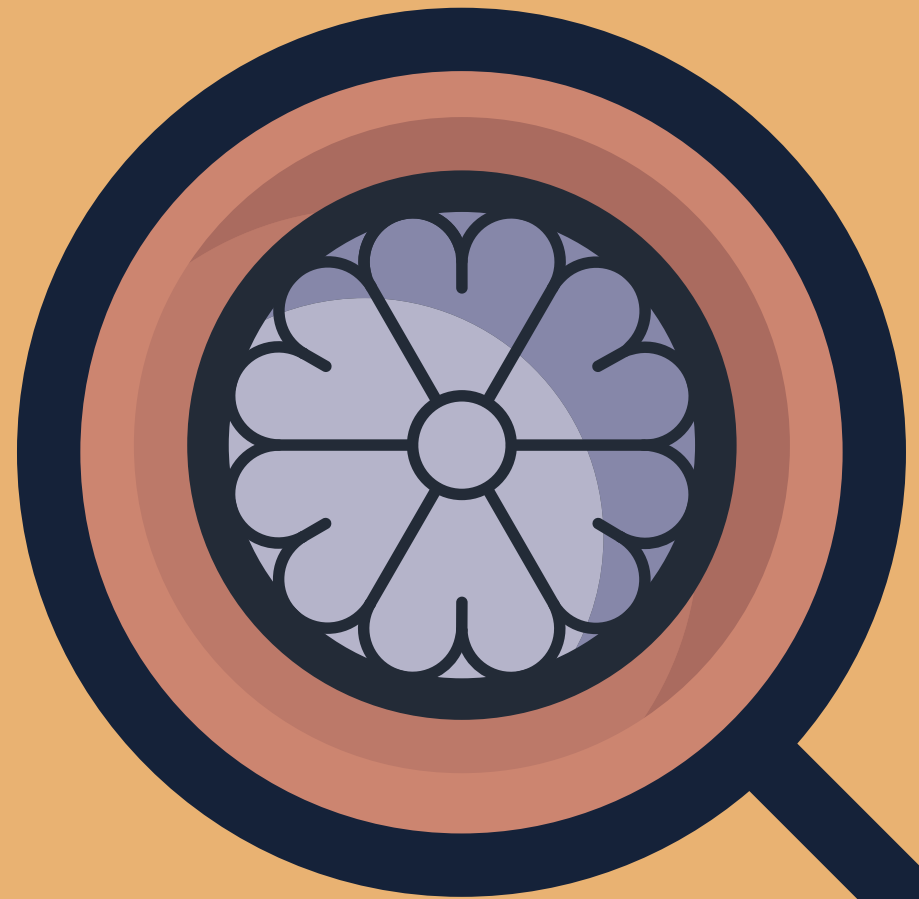
реконструкцію. Під час розмови про цей ґанок з одним із відомих дослідників середньовічної архітектури, професором Крістофером Геррманном, він не знайшов іншого способу відтворити його, окрім як шукати аналогії з іншими ганками такого типу. Якщо зібрати разом усі видимі раніше елементи, що становлять оборонну систему соборно-замкового комплексу, і ті, що вже не існують, стає зрозуміло, що найбільший акцент на обмеженні доступності робився на обох входах до замку з півночі та до собору з півдня.

Сподіваюсь, що мені вдалося пояснити вам колишнє планування соборно-замкового комплексу. Можливо, колись вдасться зробити його макет у відповідному масштабі, що дозволить жителям і туристам показати його вигляд як унікальний зразок поєднання оборонної та сакральної архітектури.

Костел святої Трійці

Катажина
Пшибильська

Коли ми думаємо про пам'ятки в Квідзині, перші асоціації – це, звичайно, замок і собор. Ми водимо туди наших гостей і з гордістю показуємо цей монументальний об'єкт. Однак у Квідзині все ще є кілька перлин, про які варто пам'ятати. Однією з них є церква св. Трійці. Під час однієї з прогулянок я хотів розповісти вам про цю будівлю, бо склалося враження, що ми не усвідомлюємо, наскільки ця церква незвичайна. Це особливий об'єкт з кількох причин: він зберігся майже в первісному вигляді, його спроектували дуже відомі та шановані німецькі архітектори, він був створений завдяки наполегливості та спільним зусиллям католиків, які проживають у Квідзині, і він розташований в дуже чарівному місці, тому що

Костел
св. Трійці

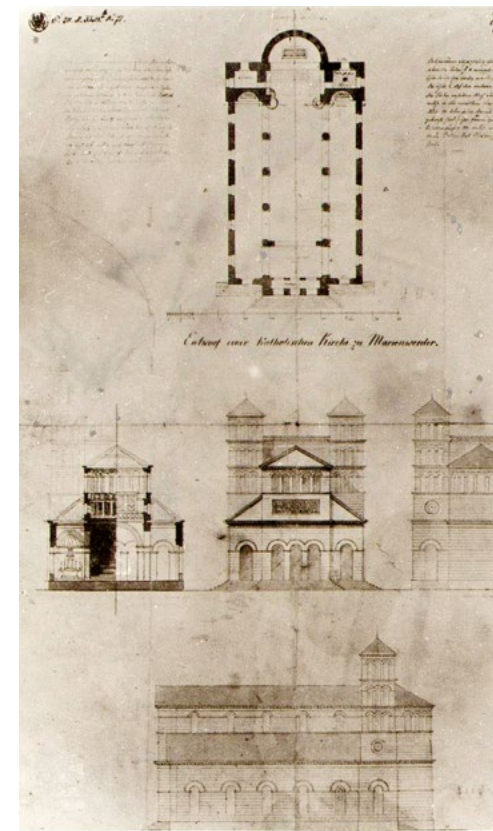
здумом дизайнерів було створити такий оригінальний і красивий храм, щоб конкурувати з собором.

У результаті секуляризації Пруссії в 1525 р. протестантизм став офіційною державною релігією. З цієї причини Квідзинський собор, який був римо-католицьким костелом, став протестантським храмом. Варто нагадати, що до другої половини XIX століття це була єдина церква в місті. Найближча католицька парафія була в селі Тихнови, але з часом цей храм виявився замалим і не міг вмістити всіх віруючих. З цієї причини католики з Квідзина на початку XIX століття почали намагатися побудувати в місті католицький храм. Це було нелегко з кількох причин. Католицька меншина не мала фінансових ресурсів, які могли

б хоча б частково покрити витрати на будівництво. Державною релігією в Пруссії був протестантизм. У державі існувала релігійна свобода, але пруські королі намагалися обмежити владу Святого Престолу над католицькою церквою, підпорядкувавши її таким чином державі. З цієї причини в певні часи відносини між державою і церквою були дуже напруженими. Співпраця між церковною владою в регентствах не завжди була доброю.

У 1805 році план будівництва восьмикутної каплиці був надісланий королю Фрідріху Вільгельму III, але він був відхилений через брак фінансових ресурсів. Однак правитель дав згоду на використання Квідзинського собору католиками, проте протестантська комунa не надала доступу до об'єкта. У 1817 році було повернуто попередній дизайн. Він був направлений до Вищої будівельної депутації в Берліні, яка наглядала за будівництвом або реконструкцією всіх громадських будівель у Пруссії. Таким чином проект потрапив до рук Карла Фрідріха Шінкеля – високоповажного дизайнера, теоретика архітектури, але також і ретельного чиновника. На території колишньої Пруссії ми все ще можемо побачити багато об'єктів, розроблених ним. Шинкель створив два проекти для церкви в Квідзині (1818 і 1822), які, однак, не були реалізовані через великі витрати. У першому з них він обрав форму старохристиянської базиліки, тоді як в обох він використав аркадний стиль (Rundbogenstil), в якому він поєднав елементи романської та готичної архітектури та використав характерний елемент, напівкруглу арку. Шинкель зосереджувався насамперед на

Проект церкви
К. Ф. Шінкеля
з 1818 року.

формі, конструкції та призначенні будівлі, а не на декоративних елементах. Його проекти дуже послідовні та добре продумані, і хоча він проектував переважно з використанням історичних стилів, він надавав кожному об'єкту певні індивідуальні риси.

Тим часом католикам у Квідзині вдалося придбати трикутну ділянку землі, розташовану між сьгоднішніми вулицями Грудзьондзка, Пілсудського та Костельна. Крім того, вони отримали гроші від секуляризації монастиря бенедиктинок у Хелмно. Потрібне було лише рішення про початок будівництва нової церкви. Він був виданий 29 листопада 1840 року, але виявилось, що плани Шінкеля не можуть бути здійснені, тому що кількість католиків у Квідзині та околицях збільшилася, тому новозбудований костел був би просто замалий. Тому довелося створювати новий проект. Це завдання взяв на себе Август Соллер, співробітник Вищої будівельної депутації, учень і співробітник Шінкеля. Створення церкви св. Трійці, побудований за проектом 1822 р. Він зберіг форму тринавної давньохристиянської базиліки з неороманськими та неоготичними мотивами та характерними напівкруглими арками. Проте він збільшив об'єм будівлі, змінив фасад і форму пресбітерію.

А тепер подивимось, як виглядає церква зовні. Будівля орієнтована, тобто розташована по осі схід-захід. Перше, що одразу впадає в око, це матеріал, з якого вона побудована, тобто цегла нештукатурена, двоколірна. Стоячи перед фасадом церкви, можна помітити елементи, які створюють характер цього храму і послідовно повторюються у всій будівлі. Він тривісний з вищою центральною віссю. Ми бачимо виступаючі частини стіни, які переходять у контрфорси та вежі з конічними дахами. В інтер'єр ведуть три пари дверей з характерною напівкруглою аркою. Над ними дві фігури, що зображують св. Петро і св. Павла (наразі ремонтується) та ажурною загородою, що складається із з'єднаних шестистулкових вітражів. Цікавим акцентом є великий восьмистулковий вітраж з декоративним фризом над нею. Всі ці

елементи повторюються в бічних фасадах і тильному фасаді. На північному фасаді (з вул. Костельної) є додатковий вхід до костелу. Розглядаючи будівлю з цього боку, ми чітко бачимо базилікальну форму храму – нижні нефи освітлюються вікнами, розташованими в бічних стінах, а верхня основна нава освітлюється вікнами, розташованими на другому поверсі. Дивлячись на віконні отвори, ми помічаємо напівкруглу арку, характерну для аркадного стилю. На тильному фасаді добре видно дві п'ятигранні прибудови, окремий закритий з п'яти сторін пресвітерію та найхарактерніший елемент костелу – дві вежі. На їх першому поверсі є входи, завданням яких було полегшення спілкування в церкві.

А тепер повернемося до головного входу. Вся територія обгороджена оригінальним парканом, який цього літа відремонтували. На територію церкви ведуть двоє воріт, розташованих навпроти входів до храму, і двоє додаткових воріт. Раніше Квідзин називали містом-садом, тому навколо церкви були дерева та зелень. З лівого боку — хрест із табличкою на згадку про місію. Її випадково виявили у 2012 році під час прибирання площі. На ній є напис німецькою мовою: «Звільни свою душу». Місії 1913.

↑
Головна
нава костелу

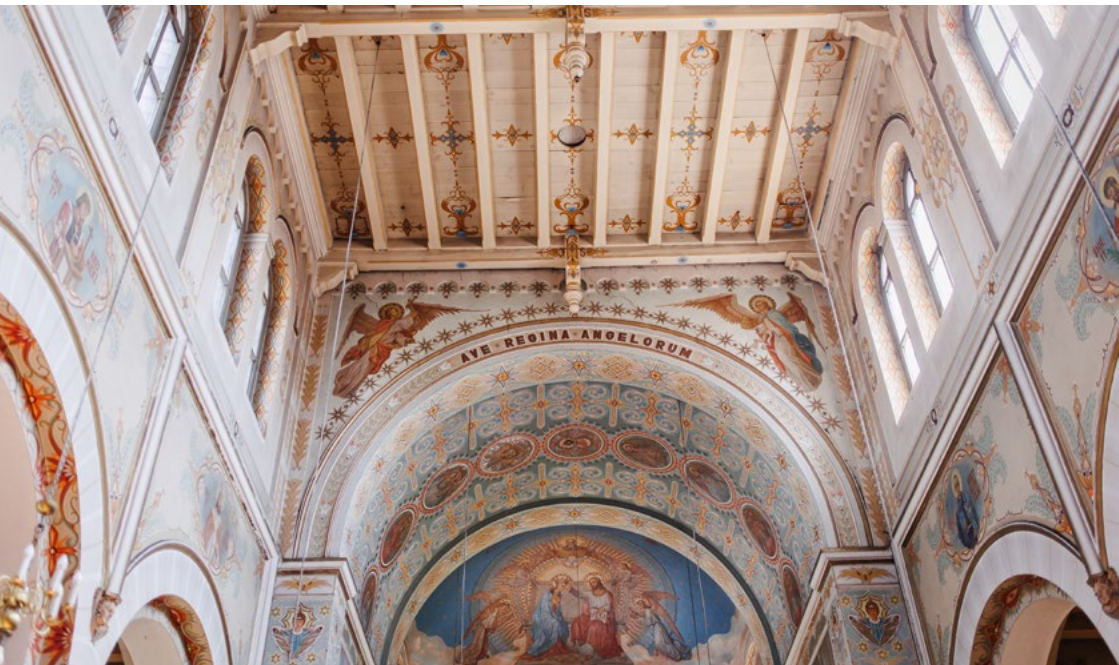

→ Вітраж із зображенням сцени відвідини Пресвятою Богородицею

Интер'єр храму прикрашений поліхромією початку ХХ століття та з 1980-х років.

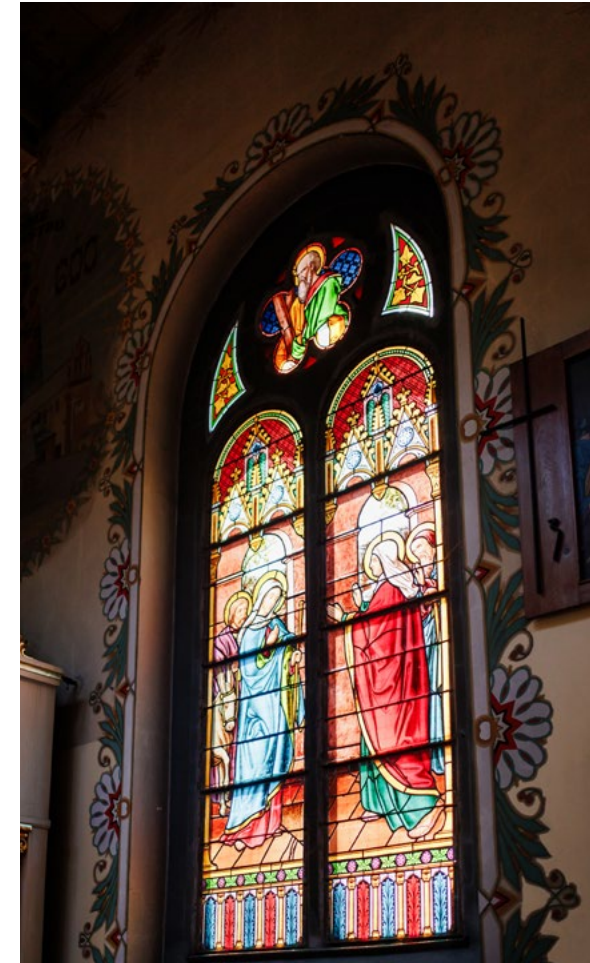

А тепер зайдемо всередину церкви. Веде до неї ґанок з притвором та двома клітками сходовими, що ведуть до органної галереї. Будівля храму прямокутна, складається з головної нави та двох нижніх бічних приділів, позначених стовпами, що завершуються напівкруглою аркою. Вікна, розташовані на верхньому поверсі, добре висвітлюють інтер'єр. У бічних приділах варто звернути увагу на вітражі, в яких присутні переважно геометричні та рослинні елементи, а у верхній їх частині – зображення апостолів. На одному з вітражів зображено сцену візиту Пресвятої Діви Марії. Варто додати, що вони є оригінальним виконанням церкви, як і цементна купіль, лави, амвон, хори та підлога, що надає церкві містичного характеру. Тепер погляньмо в бік пресвітерію. Храм збудований у 1847-1858 роках. 26 вересня 1958 р. освячено церкву на честь св. Трійці, Успіння Пресвятої Богородиці та Яна Євангеліста. У 1872 році була заснована парафія. Проте робота не пройшла без проблем. На продовження будівництва ще не вистачало коштів, тому кошти збирали серед віруючих у єпархіях хелмінській, познанській, вроцлавській і колоньській. У 1881 році будівництво веж було

завершено, але потребувало облаштування внутрішньої частини церкви. Свого остаточного вигляду вона набула у 1905 році, коли були проведені останні малярські роботи. Оригінально інтер'єр костелу був оштукатурений, поліхромії знаходились лише в пресбітерії. Складається він з двох частин. У першій можна побачити бочкоподібне склепіння та два портали, що ведуть до прибудов. В арці знаходяться два зображення ангельських хорів. У другій частині пресбітерію — конха з мальованим декором із зображенням Пресвятої Трійці та коронації Марії з ангелами, що моляться. У пресвітерії також є вітражі із зображеннями Засновників Костелу. У головному вівтарі була картина Бекера із зображенням Яна Євангеліста, а в інших були зображення Успіння Марії роботи Регельса та *Христа як доброго пастиря* роботи Будди.

Однак, дивлячись на інтер'єр, ми бачимо, що мальовані прикраси з'являються не лише в пресвітерії. Вони були зроблені між 1980 і 1982 роками місцевою художницею Данутою Дуч. За головним вівтарем є місце, де перераховані найважливіші дати в історії костелу, включно з сучасними розписами. Цікавим місцевим акцентом є розпис над бічним входом до храму, на якому серед натовпу людей зображений Папа Ян Павло II. Ці персонажі покликані показати справжніх мешканців Квідзина.

Варто заново відкрити церкву св. Трійці, тим паче, що зараз там ведуться ремонтні роботи. Цього літа історична огорожа навколо будівлі знову набула нового блиску. Вітражі в пресвітерії та фігури св. Петра і св. Павла також були надані до ремонту. Цей храм, безсумнівно, є архітектурною перлиною Квідзина, яскраво вписаною в історію нашого міста.

→
За головним вітарем міститься картина, яка повідомляє про найважливіші події в історії костелу

При воротах небесного Єрусалиму. Прогулянка по готичній святині Квідзина

Дорота
Вуйчік

Контакт з історичним артефактом, архітектурою чи простором, облаштованим нашими попередниками, відкриває нам двері, намагаючись зрозуміти спосіб життя та сприйняття світу наших предків. Захоплююча можливість йти по їхніх слідах і, спираючись на роздуми та знання, спостерігати за їхніми емоціями, вірою та надіями. Святині були (і для багатьох досі залишаються) духовними місцями. У середні віки, епоху, в якій народилася готична архітектура, були побудовані храми, які досі домінують у багатьох європейських містах – характерний момент, видимий здалеку. Що являє собою готичний собор? Які функції він виконував і які потреби задовольняв? Я спробую провести Читача цим коротким текстом через моє суб'єктивне сприйняття та захоплення готичною святинею Квідзина, небесним Єрусалимом на Віслі, збудованим у серці новоствореного Помезанського єпископства.

Собор і замок
у Квідзині

Квідзинська катедрa не є самостійною спорудою. Її розташування та функції тісно пов'язували його з капітульним замком (збудованим першим). Існувавший раніше костел, швидше за

все, був розбираний під час будівництва нового. Першим будується пресвітерія, який спочатку виконує функції цілої святині (під час будівництва), а з часом набуває форми замкової каплиці (закінчення будівництва відбулося, ймовірно, близько 1330 р.). Це перша унікальність квідзинської будівлі. Готичний стиль зароджується у Франції на початку 12 століття. Про першу готичну перебудову в Сен-Дені і про абата Шугера, я ще згадаю, коли ми входитимемо до простору завершеної будівлі. Проте, дивлячись на пресвітерію Квідзинського собору, ми бачимо пізнішу (порівняно з собором у Сен-Дені) французьку споруду, засновану Людовиком IX Святим, замкову каплицю Sainte-Chapelle (1241-1248). У паризькій каплиці на нижньому поверсі розташована гробниця. У верхній, яка справляла враження вишуканого релікварію, проводилися літургії, призначені для двору (тут були поховані реліквії, пов'язані з мученицькою смертю Ісуса). Нижня частина пресвітерію Квідзинського собору використовувалася для поховань, а верхня частина з високими вітражами слугувала замковою каплицею, де члени капітулу збиралися на літургію. Таку замкову каплицю, побудовану за формою паризької, можна знайти і в Мальборку. У Квідзині вона є частиною цілої святині, що робить її ще більш унікальною серед подібних. З екскурсоводом з Табуларіум або під час прогулянки містом ми входимо в інтер'єр з цього неочевидного боку. Готичний собор, як орієнтована церква,

Вітвар
кафедрального
собору в Квідзині

завжди мав головний вхід і репрезентативний фасад із західного боку, відповідно до христологічного значення сторін світу. Вівтар (пресвітерія) поставили зі східної сторони, де сходить сонце, розганяючи темряву ночі – так само, як Ісус, який визволив світ від темряви. У Квідзині немає репрезентативного фасаду та порталу в західній стіні. Це ще одна цікава аномалія. Там, де має бути головний вхід, до сакральної споруди прилягає капітульний замок. Собору також відводилася оборонна роль (багато елементів, пов'язаних із цією функцією, також символічних, видно на зовнішніх стінах).

Дотримуючись хронології будівництва та маршруту нашої прогулянки, ми входимо в інтер'єр за сьогоднішнім вівтарем, спускаючись, очевидно, у нижню частину пресбітерію. Кілька сходинок вниз переносять нас на рівень середньовічного міста. Знання того, як місто росло протягом багатьох років, дозволяє нам подорожувати в минуле. У невеликому склепінчастому просторі немає надгробків, але завдяки роботам, проведеним у 2006-2008 роках, видно стіни могильних крипт, збудованих кілька століть тому. Археологічні (і суміжні) роботи дозволили правдоподібно ідентифікувати поховання у склепі з північно-східного боку. З південного боку до нього примикає невелика крипта, яка виявилась порожньою. У східній частині виявлено більшу кількість кісток, переважно змішаних. Однак мене вражає кількість і якість тканин, які там були знайдені. Вони були в основному в склепі, де було ідентифіковано три скелети як тіла тевтонських магистрів: Вернера фон Орсельна, Людольфа Кеніга та Генріха фон Плауена. Матеріали переважно шовкові, ймовірно італійського походження. Незважаючи на плин століть, на деталях можна визначити візерунки. Їх різноманіття, барви та оздоблення не тільки свідчать про надзвичайне багатство похованих, але й вводять нас у світ колориту Середньовіччя. Він був сповнений контрастних кольорів. Дивлячись на ілюмінації в книгах чи середньовічні панно, ми можемо уявити це розмаїття. Одяг розміщувався на манекенах великих магистрів, щоб

порожньою, є оголошенням наступного простору, куди можна увійти на нижньому рівні пресвітерію – це каплиця, присвячена сьогодні Блаженній Дороті з Монтів. Цілком можливо, що її тіло спочатку було поховано в склепі, який примикав до поховань магистрів. Він маленький і гарно побудований, тому, мабуть, служив комусь важливого. З джерел відомо, що Дорота була перенесена через розвиток культу. Той факт, що приміщення не було використано повторно, свідчить про велику повагу.

Дорота Шварце приїжджає до Квідзина в 1391 році. Це жінка, яка пережила важкий шлюб із жорстоким зброярем із Гданська, смерть восьми з дев'яти дітей, піші паломництва та хвороби під час них. Її сила вражає, а потреба духовного, безпосереднього контакту зі Спасителем, яку вона жодним чином не приховує, робить її незрозумілою для багатьох її сучасників. У Квідзині Дорота знаходить людину, яка готова та компетентна піклуватися про неї. Це теолог Ян (з Квідзина), який повертається з Праги. Тут він нарешті може знайти спокій і присвятити себе духовним справам, маючи місце, опіку та повагу людей (з чим до того складалося по різному, особливо в Гданську). У 1393 році він отримав дозвіл стати затворником у Квідзинському храмі і тут, через рік, помер. Досі триває дискусія щодо політичного аспекту його прийняття в Квідзині. Етапи її процесу беатифікації також пов'язані

показати поєднання кольорів того часу. Мені дуже подобається цей момент, коли відвідувач починає дивитися по-іншому. Крипта, яку виявили

Склеп великих магистрів Тевтонського ордену

Блаженна Дорота з Монтових

з потребами та долею Тевтонського Ордену. Проте мене зворушує розповідь про жіночу долю Середньовіччя. Я думаю про ранні шлюби, численні народження, смерті дітей і фінансову залежність. Релігійність того часу в поєднанні з активним і загальноприйнятим паломницьким рухом давали певні можливості, навіть духовну реалізацію, жінкам того часу. Для мене прикладом однієї з них є блаженна Дорота (послідовниця святої Бригіди Шведської). Квідзинський собор є особливим місцем також завдяки цій середньовічній жінці.

До верхнього пресвітерію можна дістатися по сходах, розташованих у спеціально побудованих сходах, які видно на зовнішній конструкції (ще один оригінальний дизайн!). Вид згори на головну наву собору справляє незабутнє враження. Підійшовши ближче до склепіння, ви маєте можливість помилуватися його зіркоподібною конструкцією та звернути увагу на частково збережене

готичне скульптурне оздоблення у вигляді консолей, де зустрічаються прислуга. На жаль, ми не знаємо всієї іконографічної програми. Можна впізнати маски, різноманітні гібриди, русалку та мотиви, пов'язані з боротьбою добра і зла (деякі консолі також розміщені на першому поверсі пресвітерію). З цієї позиції добре видно, що споруда є псевдобазилікою. Простір канонічного хору наповнений світлом завдяки високим вікнам, у яких сьогодні можна помилуватися вітражами, вставленими у XIX столітті під час реготизаційних робіт. Ці вітражі походять із чудової рейнської сімейної майстерні Генріха Ойдтманна, яка все ще існує в Лінніху. Завдяки їм ми можемо відчути атмосферу часів будівництва готичних

Головна нава собору – вигляд з верхнього пресвітерію

соборів, в яких світло і його колір відігравали величезну роль. Думаю, тут доречно згадати про ідею небесного Єрусалиму та його тісний зв'язок із готичною святинею.

У Книзі Одкровення ми знаходимо опис того, що він бачив у своїх видіннях на острові Патмос. Він побачив місто, яке своїм блиском нагадувало найдорогоцінніший камінь, його стіни були зроблені з яшми, його стіни були зроблені з золота, його фундаменти були прикрашені дорогоцінним камінням (писання згадує дванадцять із них поіменно), а його ворота були висічені з перли. Місто є образом шкіни, куди підуть врятовані. У ньому немає ні сонця, ні місяця, бо він освітлений славою Божою, а світильник його — Агнець. Пишучи про відбудову собору Сен-Дені, абат Шугер, багато місця приділяє символіці «нової» святині. Поєднання цих ідей зі змінами та розвитком техніки будівництва дозволило зводити високі будівлі зі стінами, прорізнаними високими вікнами (склепіння та система контрфорсів), через які всередину потрапляла велика кількість світла, обробленого кольоровими вітражами. Чарівна аура такого освітленого інтер'єру та різнокольорові плями світла, що повзали по підлозі, створювали враження, ніби ходиш серед дорогоцінного каміння та золота. Важливо, що слід усвідомити, що, як пише Умберто Еко в *«Мистецтві та красі в середні віки»*, красу не відрізняли від добра, а добром був, зрештою, сам Бог. Емоції, які ми сприймаємо як реакцію на образотворче мистецтво чи музику, тоді цілковито асоціювалися з вірою, бо якщо весь світ є еманцією Бога і кожен його елемент є спробою спілкування з нами, то все стає символом. Видима краса – це образ невидимої краси, – пише Гугон з св. Віктора. Стоячи на канонічному хорі Квідзинського собору, бачачи різнокольорові плями, що блукають по підлозі та стінах, перед собою величезний простір головної нави та відчуваючи близькість зоряного склепіння, важко не відчути свою крихкість у обличчя божественного абсолюту. Які враження повинні були супроводжувати людей, чий світ сприйняття образів був настільки біднішим від нашого?

↑
Поліхромне
зображення
трьох
тевтонських
магістрів

Верхній пресбітерій приховує також інші цікаві історії: пов'язані з ідентифікацією поховань у нижній частині, завершенням будівництва собору та його долею після прусської пошани. На східній стіні є поліхромія, заснування якої приписують єпископу Гіюбу Добенуку та датується приблизно 1520 роком. Під час Кleshської війни (1478-1479 рр.) частина пресвітерію була знищена обстрілом. Верхній поверх зруйнувався і до періоду переготівлі, у 1862-1864 рр., приміщення пресвітерію стало одноповерховим. Частину надгробків було зруйновано. Поліхромія, створена в XVI столітті, отже, могла бути призначена для ідентифікації поховань у нижній каплиці. Ліворуч від Богородиці з Немовлям ми бачимо трьох тевтонських лицарів, а праворуч св. Ян (покровитель храму) та сімнадцять єпископів. Їх вшанування закінчується перед датою прусської зміни. Ця готична святиня на багато років стане протестантською. Канонічний хор залишиться під контролем польського населення, основну частину займуть німецькі протестанти, а чеські брати матимуть свій

простір під хором органу. До цього часу відноситься вівтар зі сценою Розп'яття і Тайної вечері (фундація Е. Менкеніуса і Г. Г. Грьобена в 1690 р.). Однак тут ми виходимо за межі готики, і на цей рівень перенесено ще один дуже важливий середньовічний елемент. На південній стіні є мозаїчний напис, що містить інформацію про заснування та дату, написану частково римськими, а нарешті арабськими цифрами – 1380. Мозаїка на цій широті зустрічається рідко. Тож ми відкриваємо ще один елемент, який робить Квідзинський собор унікальною спорудою. Напис перенесено з-під більшого розпису, який розташований над південним входом до храму. Коли ми залишимо собор, ця дата буде важливою і дозволить нам завершити цю подорож.

Дивлячись з хору на простір головного храму, бачимо, що стіни вкриті смугою барвистої поліхромії. Сюжети різної тематики, високістю цілого паска або поділені на менші частини, стрічки орнаменту з рослинними вусиками прямо зі сторінок середньовічних рукописів віщають неймовірну пригоду під час їх ідентифікації та тлумачення. Вони чекали багато років під побілкою протестантської церкви (зафарбованої в 1586 році), щоб бути розкритими під час реставраційних робіт, проведених у 1860-х роках (художниками Фішбахом і Пралом). XIX століття пристрасно реготизується, але консервативна думка того часу не відповідає стандартам нашої епохи. Проте іконографічна програма розписів збережена, і саме цим слід керуватися, входячи у світ картинних історій. Деякі зображення були бічними вівтарями, про що свідчать підписи,

↑
Виступ
Timor Maris
у Квідзинському
соборі

виявлені в тондосах. Ришард Кнапінський вказує на їх зв'язок із положеннями синодальних статутів Помезанської дієцезії.

Для мене найцікавішими є наративні, в яких історії ніби розташовані в кілька шарів значень. Проте, як і під час нашої справжньої прогулянки, у цій історії ми стоїмо лише перед однією з перших поліхромій на північній стіні. Ця сцена мені близька, тому що я бачила у ній ідеальне відображення того типу зображень під назвою *Timor maris* (а такого опису я ніде не бачила). Зображення на стіні катедрального собору в Квідзині оформлені в рамки і їх слід читати саме так. Обрамлення цієї поліхромії містить фігури двох святих, маяка на скелі та човна з кількома особами. Квідзин користувався перевагами «Вісли». Це забезпечувало роботу і водночас дохід. Однак водна стихія становить велику небезпеку і бере смертельні жертви. У церквах, розташованих біля річок, узбережжя моря чи в Гданській затоці, знаходимо зображення шторму, зруйнованих човнів і потопельників. На картинах зображені святі, історії яких пов'язані з порятунком від таких бід, а також часто з'являється Богородиця, яка є символічним маяком, Стеллою Маріс. Перед такими зображеннями можна було вгамувати страх перед водною стихією і попросити святого заступництва в цій справі. Стоячи перед Квідзинською поліхромією і бачачи величезну фігуру св. Христофора, який легко несе на плечі нужденного (Ісуса), дивлячись на св. Миколая, чиє втручання врятувало моряків у кількох випадках, може дати надію. Але для мене найважливішим є непримітний човен, маленький порівняно з фігурами святих, який знаходиться найближче до глядача. На цьому човні, форма якого нагадує середньовічні човни, якими ходили на річках, ми бачимо кілька фігур. Проте найголовніше, як на мене, те, що вийшло за його межі. До глядача йде чоловік, який щойно перетнув борт. Щоправда, він не стоїть на воді, а злегка занурюється в неї – доходить до щиколоток. На цій фігурі я бачу Петра, який зійшов на заклик Ісуса і йде до нього. Автор вловив момент, коли його охоплює сумнів і логіка починає брати гору над вірою. *Поглянь на мене*, — каже

Спаситель, — тоді будеш спокійний і все вийде. Довірся Ісусу і працюй спокійно, каже автор людині, яка молиться про безпечну подорож. Сподіваюся, що цей перший кадр історії спонукає вас уважніше придивитися до Квідзинських поліхромій, і заохотить до подорожі зі мною під час прогулянки наступного року!

Вийдемо через вхід з південного боку, тому що, шукаючи головний портал Квідзинського собору, ми повинні йти туди. З цього боку простягалася середньовічне місто (з півночі знаходилася передзамкова територія). Виходячи, варто обернутися і подивитися на поліхромію над північним входом. На ньому зображено Христа, якого несуть янголи – це перше, що ми побачили б, заходячи. У порталах готичних храмів ми бачимо зображення Христа в тимпані або принаймні його голову на вершині арки (Фромборк). Вхід до храму, який є сповіщенням про новий Єрусалим, подібний до переходу через браму життя, і лише завдяки мученицькій смерті Спасителя ми можемо досягти небесного міста.

Процаємося з собором розповіддю про завершення його будівництва, яка написана на мозаїці над входом. Читаємо дату на фрагменті, переданому на хори канонів. У 1380 році за кошти єпископа Яна I Монха (названого будівельником собору) одна з трьох мозаїк по цей бік Альп була створена майстернею, ймовірно, венеціанською (інші знаходяться в Празі та Мальборку). Цей рік вважається часом завершення будівництва храму. На картині зображений покровитель собору – св. Ян, автор Апокаліпсису, і єпископ, що стоїть перед ним на колінах. Південний вхід не має багатого різьбленого порталу, але

він прикрашений унікальним і рідкісним розписом, який, безумовно, викликав захоплення і подив у людей того часу. Крихітні золоті кубики, використані для створення рамки з життя Яна (апокрифічне варіння в олії біля Латеранських воріт у Римі), відбивають світло у спосіб, властивий лише цій техніці. Сонячні промені, відбиті ніби від дзеркала, могли навіть засліпити. У наші часи ми повинні повернутися, щоб побачити картину, оскільки вона частково закрита кам'яним ґанком, добудованим тут у 16 столітті. Його історія є ще одним сюрпризом з Квідзіна, адже він насправді старший за сам собор і був частиною іншої будівлі. Матеріал, з якого він був побудований (можливо, навіть вирізаний), прийшов як баласт із далекого Готланду.

У цьому короткому тексті я розповіла лише крихітну частину того, що можна побачити в Квідзинському соборі. Ми проходили повз дерев'яний трон єпископа Гіоба Добенека, який є чудовою пам'яткою середньовічного різьблення по дереву. Ми не обговорювали збережене обладнання у вигляді вітарів чи епітафій (особливо гарною є відреставрована величезна дерев'яна епітафія родини Мільде). Каплиця Отто Фрідріха фон Грьобена та історія її засновника залишилися невідвіданими (ще одна захоплююча історія). Під органом є дві протестантські конфесіонали, і сам цей термін свідчить про їх унікальність. Елементи неоготики нас теж не зацікавили, хоча вони найвищої класи...

Квідзинська святиня унікальна і її варто відвідати кілька разів. Сподіваюся, вона стане метою ще багатьох ваших прогулянок!

МІЖ МІСТИКОЮ І КАПІТУЛОЮ

Філіп
Беднарєк

Запрошуємо на прогулянку середньовічним Квідзином. Але цього разу ця розповідь не буде стосуватися того, що в першу чергу приходить на думку, коли говорять про Середньовіччя в нашому місті. У цій прогулянці йтиметься не про Дороту з Монтових, помезанських єпископів чи капітула – хоча це цікаві персонажі, вже так широко описані в літературі. Сьогодні мова піде про мешканців середньовічного Квідзина – людей часів соборів, замків, містиків і лицарів. Ми подивимось на їхні будні та спробуємо відтворити їх. Під час прогулянок ми також знайдемо сліди колишніх жителів міста Марієнвердер – як очевидні, так і менш очевидні.

1 Початок – Мальборкські ворота

Починаємо прогулянку на перехресті вулиць Братства Народів, Таргова та Катедральна. Стоячи навпроти собору та замкового комплексу, ми можемо уявити собі міське планування Квідзина того часу, в основному поділеного на три частини. З правого боку, за межами міських стін, ми маємо передзамкову територію – сьогодні на території колишніх господарських будівель, що належали капітульському замку, знаходиться кінотеатр і Ферморський палац.

Панорама
Квідзина
приблизно
з 1595 року.

Далі, навпроти нас, стоїть собор – його східна, пресвітерська частина – місце релігійного життя міста, а за ним – резиденція капітула – замок. Ліворуч від собору і позаду нас те, що нас зацікавить – територія колишнього середньовічного міського комплексу Квідзина.

Подорож у часі ми починаємо у надзвичайно важливому місці – біля колишніх Мальборкських воріт, найважливіших воріт, що ведуть до міста. Вони мали форму двох веж, які називалися Кальденштайн і Вежа Блеза – вона була оснащена рухомим підйомним мостом через сухий рів. Сьогодні від цього потужного укріплення нічого не залишилося, його знесли на початку XIX століття. На його місці ми бачимо два сірі куби, які сьогодні розміщені як сувенір про нього. Стоячи тут, варто звернути увагу на верхню частину фасаду собору, його північно-східну частину – над одним із вікон ми побачимо заглиблення у вигляді трикутника. Деякі дослідники вважають, що в Середньовіччі тут була фігурка святої покровительки Тевтонського ордену – Пресвятої Діви Марії, яка вітала відвідувачів, що входили в місто через Мальборкські ворота. Статуетка нібито була знищена під час облоги клерикальної війни наприкінці XV століття.

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО... на початку сучасності Мальборкські ворота слугували в'язницею – відомо, що там перебували кілька людей, звинувачених у чаклунстві, зокрема Адріан Циммерман, пивовар, якого в 1600 році звинуватили в тому, що він наказав відсікти пеніс повішеного, щоб скористатися цим незвичайним інгредієнтом для виробництва пива. Чоловіка звинуватили в магії, після тортур він зізнався і був обезголовлений мечем..

2 Рів

Йдучи далі вулицею Тарговою, ми також слідуємо стежкою колишнього рову – на це вказує німецька назва цієї вулиці з 1710

року – Graben, що означає рів. У цьому рві був ставок, який ще можна побачити на картах XIX століття. Цей ставок має свою назву – Die Bahn, що можна перекласти як Сипучі Піски. У середні віки цей вид каналізації був дуже забруднений – весь міський бруд зливався в оборонні рови. Такі елементи укріплень, як рів, у XVIII столітті засипали в багатьох містах, утворюючи так звані planty – міські зелені зони. Рів не виконував своїх функцій у часи, коли артилерія була на значно вищому рівні, ніж у середньовіччі. Йдучи цілий час вулицю Тарговою, підемо в бік площі Плебісциту.

3 Лікарня Святого Єжи

Перебуваючи в сквері на площі Плебісциту, ми перебуваємо в надзвичайно важливому місці в повсякденному житті міста, хоча й за його стінами. Це територія колишнього кладовища, заснованого на початку XIV століття, і лікарні, присвяченої св. Єжи. Тут ховали городян, які не мали прав міста, але в першу чергу споруда слугувала ізолятором для хворих на проказу, чуму та інші інфекційні хвороби, тому знаходилася за межами міських укріплень. У середні віки

Барельєф із зображенням св. Єжи

проказа вважалася покаранням за гріхи, тому люди, заражені цією хворобою, виключалися з громади і втрачали громадянські права. У Середньовіччі не кожне місто могло дозволити собі свого лікаря, тому його обов'язки часто брав на себе цирульник або травник. Цікаво, що в місті було дві громадські лазні, де, окрім догляду за гігієною у вигляді купання, можна було послухати музику місцевих музикантів, полікуватися п'явками, посміятися з клоуна, випити пива, чи .. скористатися послугами повій. XVII століття та зростання обізнаності про різні види захворювань покпали кінець цьому типу закладів. Ми не знаємо їх точного розташування, відомо, що одна лазня була на річці Ліва, друга – біля Грудзьондзких воріт. У місті була ще одна лікарня – у передмісті Мальборському, лікарня св. Духа – це був більший заклад, що належав кафедральному капітулу і мав характер богодільні, де могли знайти притулок новоприбулі, бідні та інваліди.

Сама назва лікарні у вигляді св. Єжи була досить популярною у Тевтонській Пруссії для інфекційних лікарень — то установа, до якої зверталися, коли поширювалося «чумне повітря». Чи дійшла до міста чума, яка вразила Пруссію в XIV столітті, невідомо – перша згадка про епідемію в місті відноситься до 1529 року. Від самої середньовічної лікарні сьогодні не залишилося жодних слідів, оскільки її було знесено після 1543 року. На її місці стоїть будівля, побудована в стилі еkleктики – котра містить сувенір колишньої лікарні, адже в її стіні – барельєф із зображенням св. Єжи, який бореться з драконом. Цвинтар, закладений у XIX столітті, вшановано каменем з інформаційною табличкою.

Колісь на площі Плебісциту знаходились лікарня і цвинтар

4 Грудзьондзка брама

Направляємось далі, до кільцевої розв'язки на перетині вулиць Шопена, Батальйонів Хлопських і Гірної. Станемо біля збереженого зерносховища XVIII ст. На цьому місці була ще одна брама – так звана брама Грудзьондзка, звідки назва передмістя, що має відсилку до того міста. Назви вулиць, які тут знаходилися, розкривають професії людей, які проживали на цій території в той час – вулиці Солодовницька, Гончарська, Пекарська і Кінський Ринок. У Середньовіччі територія за межами міських стін була важливою економічною базою міста, де накопичувалися професії, які не могли бути знайдені в його стінах з різних причин, наприклад, через запах або вигляд. У місті заборонялося тримати качок і гусей, а шкіряники, тобто люди, які займалися шкірою, через запах, який був «вписаний» у цю професію, могли працювати лише на околицях. Для очищення шкіри використовували... сечу. Втім, нам давно пора «зайти» в саме місто – тож прямуємо на тротуар між вулицею Гірною та Батальйонів Хлопських, у бік Старої Синагоги.

Йдучи стежкою в бік вулиці Під'яздової, між кварталами 1960-х років, ліворуч ми побачимо залишки колишнього оборонного муру. Початкові укріплення у вигляді валу та частоколу на початку XIV століття замінено цегляним муром (біля фундаменту — камінним). Таким чином, міські стіни визначали форму міста як неправильного п'ятикутника. Крім уже згаданих воріт, міські стіни були обладнані вежами – їх могло бути від кількох до десятка, план міста за Е. Верніцького передбачає їх одинадцять. Однак жодна з них не збереглася до наших днів. У Середньовіччі цей тип веж називали за різними видами професій (наприклад, Гончарна Вежа в Мальборку) – це було пов'язано з тим, що в них щоденно працювали різні типи майстрів і ремесленників. Всередині веж були майстерні, господарські приміщення та склади. Варто зазначити, що громадяни міста були зобов'язані захищати стіни у разі небезпеки – окремі цехи мали охороняти конкретні ділянки стін і щоденно доглядати за ними.

Відповідно до Вількежу (міського закону) з 1480 року, кожна особа, яка володіла земельною ділянкою в місті, була зобов'язана мати зброю – відсутність її було злочином, який карався. Вид зброї також був чітко визначений – кіраса, шолом, меч, алебарда, бойовий ніж, хоча найчастіше і охоче використовувався арбалет, завдяки його смертоносній ефективності і простоті використання..

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО... у середньовічних містах єдиними мурованими будівлями часто були церкви чи замки – будинки були дерев'яними, тому ризик виникнення пожеж у тісній міській забудові намагалися різними способами зменшити. У ратуші 1480 року ми знаходимо численні правові норми, які вимагають, наприклад, володіння сокирою, відром і черпаками. Ненадання допомоги під час пожежі каралося штрафом, а той, хто першим приніс на місце події бочку з водою, нагороджувався радою виплатою в пів марки.

5 Подоліце

Йдучи вздовж муру, ми повільно наближаємось до останніх воріт, що ведуть до міста – Низьких Воріт – вони можуть знаходитися в кінці цієї ділянки муру, при вулиці Під'яздовій. Перед нею та міськими мурами розташовувалося приміське поселення — Подоліце. Назва оригінальна – має польську етимологію – утворена від виразу «po dołącz». Це визначає не тільки топографічний характер, але перш за все – хто тут жив. Це, безсумнівно, територія поселення поляків. З роками село ввійшло в склад міста, і конкретних слідів польського поселення з того часу не залишилося. Те, що на околицях мешкали поляки, не було випадковістю – згадані раніше вількежі (міські закони) чітко стверджували, що жоден поляк не міг стати міщанином. Єдиним виходом було отримати лист із засвідченням від довіреної та знатної особи. Тоді рада могла дозволити поселитись у місті

До наших днів збереглося декілька фрагментів міських стін

поляку. Через те, що статус польських мешканців у середньовічному місті був досить низьким, вони займалися досить простими видами діяльності – рибальством, городництвом, дрібною найманою роботою.

Проте є постать, яка є представником цього неміського анклаву – Миколай Водка з Квідзина – науковець, астролог, лікар. Персонаж настільки цікавий, що варто хоча б трохи згадати його під час нашої розповіді. Миколай Водка, точніше Миколай де Кведзіно Полонус, народився як син бідного міщанина Гжегожа в 1442 році. Навчання розпочав у катедральній школі, розташованій у замку, де виховували майбутніх священнослужителів. Важливо, що освіта Миколи збіглася з періодом дуже високої соціальної напруги в Пруссії – війною

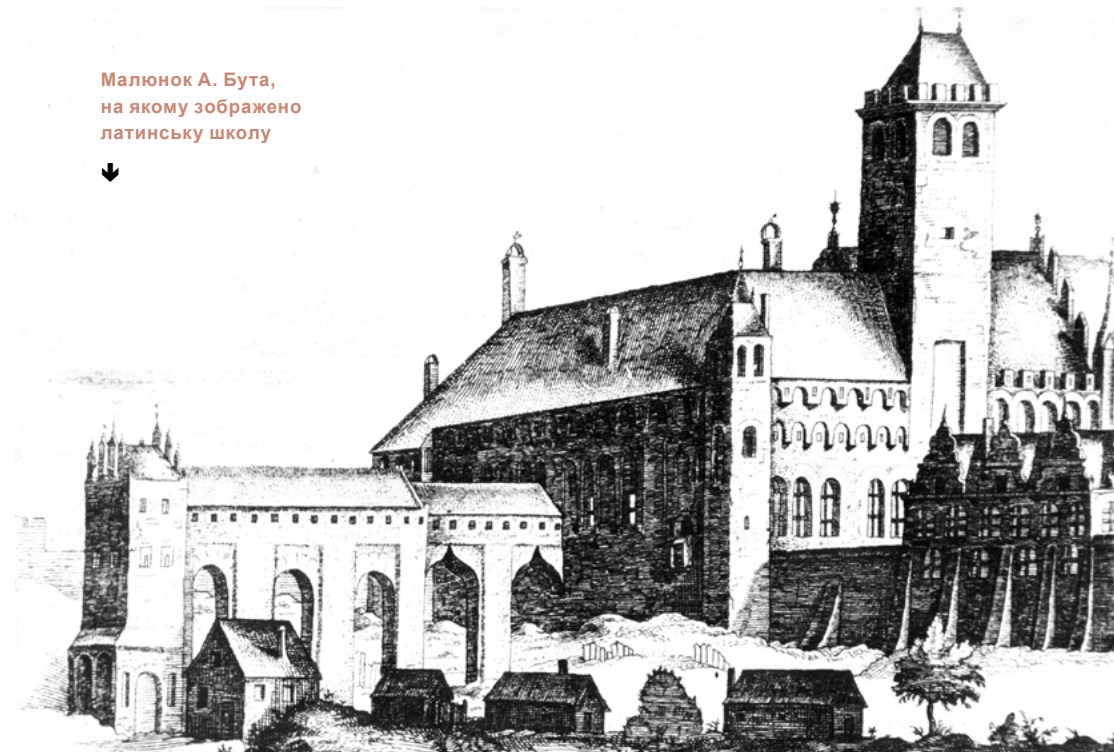
між Тевтонським орденом і Польщею (так звана Тринадцятилітня війна). Зростаюча неприязнь до польськомовного населення на цих територіях змусила багато сімей емігрувати, включно з Миколаєм. Спочатку він навчався в кафедральній школі у Влоцлавку, а потім продовжив освіту в Ягеллонському університеті в Кракові. Під час цих досліджень він познайомився та підтримував дружбу з Лукашем Ватценроде, дядьком Миколи Коперника. Продовжив навчання в Болонії – одній зі столиць італійського Відродження. Тут він читав лекції з астрономії та дискутував серед видатної групи італійських гуманістів, учених і митців. Після закінчення навчання він мав повернутися до Квідзина, але ненадовго – після Тринадцятилітньої війни місто все ще перебувало під владою Тевтонських лицарів. Він поїхав до Влоцлавка, де обійняв посаду каноніка капітули – у 1491 році він залишив у місті слід, який донині гордо прикрашає зовнішню стіну місцевого собору – сонячний годинник. Хоча традиція давно приписувала її авторство Копернику, його перебування в цьому місті не підтверджено – усі сліди вказують на квідзиняка. Цей пам'ятник

донині є відчутним джерелом його мудрості та освіченості – він вказує не лише час, а й знаки зодіаку та поточне положення сонця.

6 Латинська школа

Йдемо далі, вулицею Під'яздовою, до тераси з оглядовим майданчиком. Статус міст у середні віки визначався не лише економічним розвитком, а й рівнем освіти. Опинившись на оглядовій площі, трохи пройшовши в бік замку, потрапляємо в так звану Латинську школу. Її мур був міським оборонним муром, а замуrowані віконні отвори, які видно з вулиці Гданської, збереглися донині. З точки зору середньовічної освіти – її основою були так звані сім вільних мистецтв – trivium (граматика, діалектика, риторика) і quadrivium (арифметика, географія, астрономія, музика), перші три з яких були основою, а наступні чотири – наступним рівнем „посвячення”.

Малюнок А. Бута, на якому зображено латинську школу

Початок освіти в Квідзині можна віднести приблизно до 1321 року, коли в місті з'явилася особа, яка має безпосереднє відношення до цього закладу – схоластик, особа, яка наглядала за школою.

Латинська школа, безумовно, проводила заняття з trivium, але невідомо, чи була вона розширена іншим ступенем, quadrivium. Писанню навчалися за допомогою дерев'яних дощочок, вкритих воском – пером служив металевий стилос. Таблички часто збирали у більшій «книги» — дошки скріплювали ремінцями, створювали обкладинки, прикрашені різними орнаментами. Навчальні заклади такого типу, як, наприклад, латинська школа в Квідзині, були в середньовіччі полігоном для пізніших юристів, міських чиновників і духовенства. Сама латинська школа протягом багатьох років зазнавала змін – новий час приніс зміни в основний навчальний план – програма міської школи з 1593 року включає такі предмети, як читання промов Цицерона та Сократа, основи грецької і німецької історії та граматику івриту. Щодо вивчення польської мови, то була така можливість, але лише після опанування письма та читання німецькою. А тепер підемо далі, в бік колишньої ринкової площі, де знаходяться руїни вежі ратуші.

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО... у середньовічному Квідзині по-різному дбали про моральність мешканців. Міські вількежи забороняли наприклад грати в кості – якщо в інших тевтонських містах можна було грати на невеликі суми, то в Квідзині такі ігри були повністю заборонені. Існували також обмеження щодо вживання алкоголю – у робочі дні в корчмах заборонялося пити пиво – така можливість існувала лише в неділю, та й то обмежувалась – корчми могли розливати пиво від кінця останнього служіння до дев'ятої вечора. У робочі дні, правда, не можна було взяти відгул – це були розпорядження про так званий понеділок шевця. До того ж корчмарі не могли гостити бродячих музикантів довше однієї доби.

7 Ратуша

Зараз ми знаходимося перед залишками Квідзинської ратуші. Цікаво, що з XIV по XIX століття вона зазнавала різноманітних перебудов, але єдине, що збереглося до наших днів, відноситься до середньовіччя, адже вежа резиденції міської влади насправді походить з XIV століття. Сама ратуша, як будівля в центрі міста, виконувала кілька функцій – окрім резиденції мера та радників, тут також були суконні ряди, виноробня, різного роду лавки, склади та в'язниця. Щоб захистити торгівлю та запобігти шахрайству, всередині також були стандартні ваги та міри – наприклад, взірцевий „pręt chełmiński”, одиниця вимірювання, встановлена Тевтонськими лицарями (довжина 4,32 м – сьогодні можна його побачити біля ратуші в Хелмно). Форма ратуші змінювалася протягом століть – найстаріше зображення ратуші видно на ілюстрації 1595 року, де можна побачити її високу вежу з куполом на вершині. У музеї замку в Квідзині можна побачити величезний портал 1612 року з однієї з кімнат ратуші. Ратушу кілька разів перебудовували залежно від потреб, але в XIX столітті вона згоріла – її вирішили частково знести

Поліхромне зображення дівчат у нічних сорочках

↑
Зображення
хреста з Луки

і відбудувати в новому вигляді. Однак у новому будинку збереглася первісна вежа, яка не зруйнувалася ні під час пожежі в XIX столітті, ні пізніше, після Другої світової війни. На прикладі цієї вежі можна помітити типове середньовічне мурування так званий Готичний мотив – ви також знайдете його на деяких фрагментах міських стін і в соборно-замковому комплексі.

Ратуша в Квідзині також є історично важливим місцем, адже саме тут у 1440 році відбулося створення Пруського Союзу, організації, спрямованої на захист інтересів і прав шляхти та пруських міст перед Тевтонським орденом. Місце створення Союзу було не випадковим – прямої тевтонської адміністрації у вигляді комендатури чи мерії в Квідзині не було. Цікавим фактом може бути те, що коли мер міста єпископського, Прабут, разом з його радниками

хотіли приєднатися до Союзу, єпископ Каспар Лінке розпустив раду та вигнав її з міста, оскільки він сам був членом Тевтонського ордену. Хоча Квідзинська Рада приєдналася до Пруського Союзу, її участь є досить маргінальною. Що все це означає? Помезанський єпископ мав великий вплив на політику місцевої влади — він сам мав судову владу, міг призначати суддів і сільських старост, не допускав надмірної самостійності.

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО... у квідзинському соборі можна знайти багато елементів, які розповідають про повсякденне життя Середньовіччя – чудовим прикладом є поліхромії приблизно 1380 року. У сцені притчі про мудрих і нерозумних дів останні одягнені в типові жіночі нічні сорочки. Недалеко від цієї картини є зображення хреста з Лукки, де в нижньому лівому кутку ми бачимо фігуру, що грає на фідлю – прадіді скрипки. Варто поглянути на квідзинські розписи, адже навіть фігури античних святих одягнені згідно з модою XIV століття щодо зачісок та одягу – свята Анна Самотшечя, бабуся Ісуса, має характерну для цього періоду хустку на голові – так званий круселер.

Відкрий Квідзин! Прогулянка українською

Катажина
Пшибильська

Владислав
Коростиленко

Думаю, кожен погодиться з твердженням, що ми повинні знати історію місця, де ми живемо, щоб краще її розуміти, будувати свою локальну ідентичність і прихильність до місця, де ми живемо. Кілька років, а особливо з 2022 року, у нас у Квідзині з'явилися нові мешканці. Це українці, які вирішили приїхати жити в наше місто, таким чином ставши частиною нашої місцевої громади. Мені дуже хотілося організувати прогулянку, орієнтовану саме на українців, під час якої учасники могли б хоча б у двох словах дізнатися історію Квідзина – міста старого і нового водночас. Старий тому, що його історія сягає XIII століття, а новий тому, що Квідзин був заснований менше вісімдесяти років тому і, всупереч видимості, ми теж тут нові жителі. Під час прогулянки ми оглянули найстарішу частину міста, переглянули довоєнні листівки та фотографії, щоб учасники відчули атмосферу старого Марієнвердери. Також ми розповідали про те, як після закінчення Другої світової війни у Квідзині почала будуватися нова громада. Під час прогулянки ми спілкувалися двома мовами – вона була повністю перекладена українською.

1 Замок і собор у Квідзині

Починаємо прогулянку від найхарактернішої споруди міста – кафедрально-замкового комплексу. Він був побудований в XIV столітті для потреб Помезанської єпархії. Це одна з найбільш вражаючих пам'яток готичної архітектури в Польщі. Варто пройтися навколо нього, починаючи з гданіска, щоб побачити, яка це величезна будівля. Це добре видно, коли ми йдемо до Балатону – басейну, що знаходиться при вул. Вісляній, де є оглядовий майданчик або при в'їзді в Квідзин з боку Вісли. Тоді ми помічаємо на пагорбі величезну монументальну форму цієї цегляної будівлі, чудово вписаної в простір. Комплекс у Квідзині складається з трьох елементів: собору, замку та гданіска. Історія його будівництва пов'язана з тевтонським минулим міста, яке було засноване в 1233 році Германом фон Балком, національним магістром Тевтонського

ордену. Замок обслуговував каноніків Помезанського капітулу. До нього було добудоване вражаюче гданіско, яке виконувало дві ролі – було санітарною вежею, але, насамперед, було пунктом остаточної оборони. Але чому в такому маленькому місті з'явився собор? Тевтонський орден розділив свою країну на чотири єпархії, очолювані єпископами. Ієрарх, голова Помезанської єпархії, обрав Квідзин своєю столицею, тому наприкінці XIV століття в місті був побудований кафедральний собор. Варто погуляти по цій величезній фортеці, бажано з грою «Чого очі не бачать», яка доступна безкоштовно в магазині Tabularium. Можна відвідати як замок, так і собор. Замок у Квідзині є філією замкового музею в Мальборку, натомість гіді покажуть вам собор і крипту великих магістрів Тевтонського ордену. А звідки в Квідзині взялися великі магістри? Це зовсім інша історія...

Найхарактернішим елементом комплексу замку та собору є гданіско

2 Ганок і мозаїка

З боку колишнього Старого міста знаходиться головний вхід до собору. Його дуже легко помітити, оскільки він виділяється своїм кольором і матеріалом, з якого виготовлений. Він веде через ганок із готландського вапняку. Тут варто ненадовго зупинитися і придивитися до архітектурних деталей. На прохання депутата міської ради Антонія Троста до головного входу прибудували ганок. Швидше за все, будівельний матеріал було отримано зі зруйнованого Старого замку, який був резиденцією помезанського єпископа і знаходився за стінами міста на сьогоднішній вул. Старозамковій. Над парадним входом до собору є незвичайна річ. Щоб побачити її, потрібно зробити кілька кроків назад, і тоді ви побачите мозаїку 1380 року, виконану майстрами з Венеції. У нашій частині Європи мозаїчні картини, які вони створили, досі можна побачити в Празі (собор Св. Віта) і в сусідньому Мальборку (фігура Мадонни з Немовлям). На мозаїці зображено засновника, єпископа Яна Менха, який стоїть на колінах перед Яном Євангелістом, покровителем собору, киплячим у казані з гарячою олією. Праворуч можна побачити контур Латинських воріт у Римі, де святий, як кажуть, був підданий жакливім тортурам. Ця сцена зображена на золотому фоні, який був символом божественного світла в середні віки.

Цікаві архітектурні деталі можна знайти як зовні, так і всередині ганку

3 Площа Яна Павла II

Дивлячись на найдавнішу графіку із зображенням Квідзина, ми одразу впізнаємо замок і собор. З правого боку ми помітимо будівлі, що складають територію міста, оточене оборонною стіною. Зліва ми

↑
Площа Яна Павла II – це місце, де колись було «Королівське стадо жеребців»

бачимо область зовнішньої палати. Він був частиною замку і лежав поза міськими стінами. Зовнішня частина була господарською базою замку – тут були стайні та склади, криниця, працювали ремісники, які обслуговували замок. Також це був важливий шлях сполучення – щоб потрапити до замку, потрібно було проїхати через нього. Зовнішня частина була оточена оборонним

муром. У 18 столітті ця територія була розділена на дві частини, які виконували різні функції. На місці, де нині знаходиться ПТУ № 2, збудували палац Фермори, а на площі Івана Павла II з'явилися будівлі Королівського Стада Жеребців. З часом виявилось, що там просто не вистачає місця. Було прийнято рішення побудувати сучасний комплекс, поєднаний з житловими будинками для людей, які працюють з конями. Так виникла Miłosna. Єдина будівля, яка вціліла від табуна жеребців, це ресторан «Міла». На місці, де нині знаходиться будівля кінотеатру, у 1930-х роках збудовано євангелічний будинок із театральним залом. Після Другої світової війни будівлю було передано районному будинку культури, але воно потребувало капітального ремонту, тому було прийнято рішення модернізувати та розширити театральну залу. Після багатьох років і різноманітних пригод будівлю кінотеатру здано в експлуатацію.

4 Колишнє Управління Регентства

Від площі Яна Павла II прямуємо до будівлі, де знаходиться комплекс професійно-технічних шкіл № 2. 1772 рік не був найщасливішим в історії Польщі, але він виявився дуже важливим для історії Квідзина. Після першого поділу Польщі була створена провінція Західна Пруссія, адміністративною столицею якої стало наше місто.

З цього моменту почалася золота ера для Квідзина, який з часом перетворився з аграрно-ремісничого міста на управлінське. З'явилася нова група мешканців, серед яких офісні працівники та їхні родини. Квідзин почав інтенсивно розвиватися – будували нові кам'яниці, школи, з'являлася готельно-гастрономічна база. Дуже важливою будівлею в місті було Регентство, яке розташовувалося у Ферморському палаці, побудованому в XVII столітті російським полководцем Вільгельмом Фермором. Цю будівлю багато разів розширювали, надбудовували нові крила та поверхи. Наприкінці Другої світової війни вона була спалена, але її вирішили відновити. Варто підійти ближче і уважніше розглянути фриз над входом у будівлю.

↑
Колишнє Управління Регентства

5 Колишня ринкова площа Старого Міста

А тепер повернемося до головного входу в собор. Кілька кроків і ми вже потрапляємо на колишню ринкову площу Старого міста. Вигляд може викликати велике здивування, адже коли ми думаємо про ринкову площу, ми очікуємо гарних кам'яних будинків або вишуканої ратуші. У Квідзині нас зустрічають багатоквартирні будинки зламу 1960-1970-х років, залишки цегляного будинку та дві чверті перебудованих кам'яниць. Детальніше про історію цього місця читайте в тексті Юстини Лігуз *Польська Народна Республіка (ПНР) під лупою. Старе Місто – зразковий житловий масив 60-х років (оригінально – PRL pod lupą. Stare Miasto – wzorowe osiedle lat 60)*, але сучасний вигляд цього місця багато розповідає нам про історію Квідзина. Ринкова площа колись була серцем міста, в центрі якого була ратуша – перша була побудована в середньовіччі, друга – в модному в 19 столітті неоготичному стилі. Її оточували чотири квартали кам'яниць. З часів Середньовіччя тут кипіло життя – тут був ринок, влаштовували різноманітні культурні заходи, можна було зробити покупки в шикарних універмагах чи випити кави та з'їсти

найкращий у місті сирник чи яблучний пиріг у кондитерській «Утащ». 1945 рік поклав цьому край. Спочатку евакуація жителів, потім поява червоноармійців і численні пожежі, які поглинули історичне Старе Місто, поклали край місту Марієнвердер. Його час минув. Але в природі не може бути вакууму. Наші діди та прадіди прийшли сюди часто здалека. Місто стало Квідзином, а його нові мешканці з самого початку почали писати його історію, яка триває й досі.

Єврейська меншина в Квідзині

Юстина
Лігуз

Щоб зрозуміти, чому євреї оселилися в Квідзині лише наприкінці XVIII століття і чому Лейб Якоб Левін – перший єврей – оселився в місті лише в 1789 році, потрібно повернутися в часи, коли Квідзин знаходився на території Тевтонської держави.

У країні Тевтонського ордену діяв принцип «non tolerandis Iudaeis», який повністю забороняв поселення євреїв, головним чином з економічних причин. Запроваджені обмеження були викликані насамперед протестами місцевих купців і ремісників, які бачили в «чужих» (не лише євреях) загрозу своїм інтересам. Право на вільне пересування та торгівлю ця громада отримала за Краківським договором, укладеним між польським королем Сигізмундом I Старим та герцогом Бранденбурзьким Альбрехтом Гогенцоллерном – першим правителем Герцогської Пруссії у 1525 році. Це сталося, коли орден секуляризувався, і володар території,

яка почала називатися Прусією, мав віддавати пошану польському королю. Оскільки євреї були хорошими купцями і їхні прибутки були значними, закон час від часу змінювався. Наприклад, у 1567 році було знову введено заборону на перебування євреїв у герцогській Пруссії.

Тему цієї прогулянки обрали жителі Квідзина. Спочатку надсилали свої пропозиції, а потім шляхом голосування вирішували, чого вона буде дотичити.

Перший поділ Польщі виявився вирішальним для єврейської громади. На захоплених Прусією землях набув чинності декрет про негайне виселення євреїв. Проте в указі зазначалося, що залишатися дозволено лише єврейським домогосподарствам із капіталом не менше 1000 талерів, а решта єврейського населення підлягає депортації. Нечисленні євреї, які були достатньо заможними, щоб залишитися в країні, були далі поділені на два класи, так званих толеруваних іноземців. Євреї з так званими Генеральними привілеями (General Privilegium) мали такі ж права, як і християни: вони могли будувати будинки, одружуватися на свій розсуд і успадковувати ці права від своїх предків. Швидко стало зрозуміло, що такі обмеження завдали шкоди економічному розвитку Пруссії та вплинули на торгівлю та потік товарів.

За таких обставин у 1789 році Лейб Якоб Левін переїхав до Квідзина і також подав заяву на надання Генерального привілею. У 1799 році він отримав документ, який дозволяв йому подорожувати Європою. У 1803 році йому вдалося придбати будинок у Старому Місті, раніше зарезервований для громадян з повними міськими правами. З цього часу можна говорити про зародження єврейської громади в місті, а наступні закони мали значний вплив на її розвиток, особливо: з 1808 р., який дозволяв євреям бути включеними до міського права, і з 1812 р., який дозволяв євреям селитися і займатися ремеслами (за невеликими винятками), і, нарешті, акт 1847 р., який надавав їм права, майже такі ж, як і іншим підданам (за винятком права обіймати вищі посади в державній адміністрації, судочинстві чи поліції).

Змінився й розмір єврейської громади в Квідзині. За різними даними, у 1802 році в місті проживало чотири єврейські родини, а у 1811 році – вісім. У 1816 році євреїв було вже шістьдесят дев'ять. До початку 1860-х років їхня кількість постійно зростала, з 1858 по 1861 рік у Квідзині проживало триста тридцять сім осіб. З цього моменту кількість євреїв почала зменшуватися.

У 1815 році єврейська громада Квідзина отримала дозвіл заснувати кладовище на землі, розташованій на розі сьгоднішніх вулиць Ґрудзьондзка та Костюшкі, оскільки раніше вони мали ховати своїх померлих у некрополі у Штумі. Цей цвинтар, а точніше невеликий, нині обсаджений деревами сквер, розташований на невеликому пагорбі, а в'їзд на територію можливий з вул. Костюшкі. Про нього збереглося небагато відомостей. Його, швидше за все, закрили в 1935 році, і принаймні деякі з надгробків збереглися до 1960-х років. Нині територія належить Асоціації Єврейських Релігійних Громад.

Якщо ви намагалися знайти сліди єврейської громади в Квідзині сьогодні, варто прямувати в бік вулиці Батальйонів Хлопських,

де між кварталами видніються занедбані руїни першої синагоги. У квітні 1831 року старійшини єврейської громади – Меєр, Л. Кон і Фрейлендер – подали прохання про дозвіл на будівництво синагоги на тодішній вулиці Муровій (Mauerstrasse) біля Ґрудзьондзкої брами. Він був зданий в експлуатацію в 1832 році, а витрати на його будівництво були покриті внесками одинадцяти єврейських родин. У 1870-х роках до Квідзинської релігійної громади входили віруючі не лише з міста та приміських поселень, а й з інших міст, у тому числі з Гардеї. Також є відомості, що біля синагоги з 1828 року діяла єврейська школа, але точне місце її розташування невідоме.

Через майже сто років існування синагога в Квідзині стала замалою, щоб вмістити всіх віруючих, тому будівлю продали. У 1930 році відбулося офіційне відкриття нової синагоги. Будівлю звели на сьгоднішній

Стара синагога до Другої світової війни

вулиці 15 Серпня, у кінці вул. Дубової. На жаль, незабаром до влади в Німеччині прийшли нацисти, які систематично знищували єврейську громаду. У ніч з 9 на 10 листопада 1938 року синагогу в Квідзині підпалили. Як і в інших містах, нацисти палили синагоги, спустошували крамниці та будинки євреїв. Під час цього погрому було розбито тисячі вікон, тому акція увійшла в історію як «Кришталева ніч». Багатьох мешканців дивує той факт, що фундамент і частина першого поверху нинішнього будинку є частиною первісної синагоги. Після пожежі будівля була повністю перебудована і набула вигляду видовженого залу. У 1970-х роках її вигляд знову змінили – підняли дах і прилаштували другий поверх. Сьогодні він зовсім не нагадує свій колишній вигляд. Пожежа синагоги в 1938 році та примушення

Від єврейської меншини залишилося мало слідів. Нагадує про неї будівля синагоги, що нищиться, і площа, де був єврейський цвинтар.

наступних єврейських родин покинути місто закінчили історію цієї меншини в Квідзині.

Варто зазначити, що численні законодавчі акти спочатку нав'язували або забороняли євреям займатися певними професіями чи діяльністю, а також здобувати вищу освіту. Євреї також не могли обіймати посади в державних установах чи армії. Практично без обмежень вони могли займатися торгівлею та ремеслами. Звідси, серед іншого таке велике представництво цієї нації в таких видах діяльності, як товарний обмін, розносники, торгівля та купці. Євреї, які мешкали в Квідзині, найчастіше вели свій бізнес поблизу один від одного та в центрі міста. Вони підтримували один одного і часто вступали в родинні стосунки один з одним. Хоча довоєнна забудова Старого міста не збереглася, старі фотографії та листівки тут є чудовим джерелом інформації. Аналізуючи вміст, що міститься в ньому, можна простежити, в яких частинах Квідзина євреї успішно вели свій бізнес. Яскравим прикладом є найбільший універмаг родини Конітцерів, що займає аж три кам'яниці на ринковій площі, або розташована поблизу нього крамниця – спочатку Левінсона, пізніше Фібелькорна і, нарешті, Ісаковіца на місці виходу нинішньої вулиці Братерства Народів. Торгівля також була зосереджена навколо нинішньої вулиці Під'яздової (Левінський, Фредльондер) і на Батальйонів Хлопських поблизу синагоги (Камінер, Салінгер). Одним із найбільших виробничих підприємств був млин на сьогднішній вулиці Костюшкі, який належав товариству двох єврейських родин: Маркуса та Флатауера.

Ймовірно, остання єврейська родина покинула Квідзин ще перед початком Другої світової війни. Лихоліття війни та післявоєнний новий порядок призвели до того, що залишилося дуже мало слідів присутності наступних родин. Історія єврейської громади Квідзина ще чекає свого ґрунтового дослідження.

Велосипедна прогулянка по Жулаві Квідзинській

Катажина
Плотцінг

- 1 KWIDZYN
- 2 NOWY DWÓR
- 3 GRABÓWKO
- 4 KANIOZKI
- 5 NEBROWO WIELKIE
- 6 BRONISŁAWOWO
- 7 OLSZANICA
- 8 GRABÓWKO
- 9 NOWY DWÓR
- 10 KWIDZYN

Велосипедна прогулянка південною частиною Жулав – це чудова нагода відчувати атмосферу рівнинного ландшафту, розташованого між річками Вісла та Ліва. Величезні простори запрошують вітер супроводжувати нас у цій подорожі. З валунів Вісли відкриваються приголомшливі краєвиди, а наші очі можуть відпочити, коли вони тягнуться до горизонту, хоча б на мить відриваючи нас від смартфонів і комп'ютерів.

Маршрут велосипедної прогулянки до Неброва Великого пролягає зручною велосипедною доріжкою до євангелічних кладовищ, оглядових майданчиків та історичної архітектури сіл, заснованих ще у Середньовіччі. Віддайтеся чарівності активної інтеграції в поєднанні з історією регіону. Може захочете бувати тут частіше?

1 Велосипедна прогулянка Долиною Нижньої Вісли

Маршрут екскурсії пролягає через територію, яку ще називають Нижньою Долиною Вісли, яка тягнеться від Бидгоща до Гнева.

Жулава
Квідзинська
розташована між
двома річками –
Віслою та Лівою

Мандруємо фрагментом Віслянського Веломаршруту, який простягається майже через всю Польщу, популяризуючи краєвиди Вісли. Їдемо через села Обори та Новий Двір. У Новому Дворі минаємо сучасний костел Пресвятого Серця Ісуса. Його будівництво розпочалося у 1987 році, а освячено храм у травні 1990 року. Зручна велосипедна доріжка пролягає від Квідзина і закінчується за Грабувкєм. Продовжуємо вулицею, але рух тут невеликий. Ви можете легко дістатися до Неброва Великого, милуючись краєвидами Квідзинської Жулави.

2 Євангелічний цвинтар у Грабувку

Євангелічний цвинтар у Грабувку, розташований у непримітному гаю

Непомітний гай на маршруті екскурсії в Грабувку може стати сюрпризом. Варто зупинитися і зайти в зелену гущавину. Там, за кілька кроків, вдалині помітимо унікальний пам'ятник – єдину стелу Михайла Ворма, що збереглася до наших днів. Місцем,

що ховається в гаю, є колишній євангелічний цвинтар середини XIX століття. Мандруючи Повіслем, можна легко побачити, що тут було багато євангелічних і кілька менонітських цвинтарів. Це тому, що до Другої світової війни це були німецькі території, а панівною релігією був протестантизм. Нині ми сприймаємо ці кладовища як культурно-історичні пам'ятки колишніх мешканців краю. Відразу після війни вони були деградовані та зруйновані, тому від них мало що залишилося. Варто скористатися можливістю побачити ці місця, перш ніж вони назавжди зникнуть з карти та нашої пам'яті.

3 Надгробні деталі

Ми знаємо, що Михайло Ворм, похований на цвинтарі в Грабувку, помер у 1860 році. Дивлячись на німецький напис на його стелі (Hier ruht der Hofbesitzer), ми дізнаємося, що він був власником ферми.

Стела Михайла Ворма

Про становище померлого свідчить також багате оздоблення надгробку у вигляді рослинних деталей. Решта могил на цьому євангелістському кладовищі практично не збереглася, за винятком бетонних ящиків, захованих у листі та гілках. Колись такі цвинтарі були чи не в кожному селі, часто й безпосередньо біля його межі. На деяких з них ще можна побачити просторову схему, уявити, де проходила головна алея і як розташовувалися ряди надгробків. Грабувко – одне з найстаріших сіл поблизу Квідзина. Він існував уже в 15 столітті. По-німецьки село називалося Klein Grabau.

↑
Евангелічний
цвинтар
у Каничках

4 Євангелічний цвинтар у Каничках

Канички – село таке ж старе, як Неброво Велике чи Грабово – воно сягає XIV століття. Раніше, з 1250 року, ця територія належала домінію Помезанського єпископства. Часті розливи річки Вісли стали причиною того, що в 16 столітті сюди привезли олендерів із Жулав Мальборських. У Каничках досі є євангелічний цвинтар XIX століття, який після 1945 року було спустошено. У його центральній частині зберігся чавунний хрест із написом німецькою мовою.

5 Пам'ятник польському солдату в Неброві Великому

Пам'ятник польському солдату в Неброві Великому не завжди був таким барвистим. Він був створений як сірий, конкретний твір соціалістичного реалізму з ініціативи Муніципальної Національної Ради в Неброві Великому. Офіційне відкриття пам'ятника відбулося 17 серпня 1947 року. Польське населення, яке осіло в Повіслі після

Другої світової війни, хотіло символічно підкреслити польськість окупованих земель. Це не завжди і не скрізь було виправдано. Квідзин і його околиці формально до 1945 року ніколи не входили до кордонів Польщі. Національна символіка у вигляді польського солдата мала стерти сліди німецького минулого та підняти дух суспільства-організатора. Пам'ятник, споруджений за фінансових труднощів, став постійним місцем зустрічей жителів і важливих міських свят. Сьогодні це місцева пам'ятка, яка привертає увагу проїжджаючих повз туристів.

6 Оглядовий майданчик на Нове

Території, що прилягають до Вісли, завжди були під загрозою затоплення. Тому роль протипаводкових насипів, які були зруйновані, перервані або підірвані, а потім відбудовані, є такою важливою донині. Вже за часів Тевтонського ордену набережне місцеве самоврядування відіграло неоціненну роль. В околицях Квідзин він був заснований ще в XIV столітті в селах єпископської Помезанії. Від стану валів і відповідальності людей, які виконували функції в організації валів, залежало життя і стан господарств багатьох мешканців сіл, розкиданих уздовж Вісли..

←
Вид з Неброва на
Нове над Віслою

7 Віслянський велосипедний маршрут

Віслянський велосипедний маршрут (EuroVelo 9) – це амбітна ініціатива велосипедного маршруту вздовж річки Вісла, що простягається через всю Польщу. Зрештою, вся довжина має становити приблизно 1200 км і має спонукати відвідувачів досліджувати наймальовничіші території, що простягаються по обидва боки королеви польських річок. Частина проходить через Поморське воєводство. Веломаршрут «Вісла» є частиною проекту «Поморські велосипедні маршрути». Він передбачає будівництво веломаршрутів міжнародного значення та створення на їх основі брендового туристичного продукту для Поморського воєводства. У Повіслі вже існує інфраструктура для цього міжнародного проекту. Паркувальні місця та оглядові майданчики вже використовуються велосипедистами, які відвідують наш край.

8 Костел і каплиця в Неброві Великому

Цегляна церква Матері Божої Королеви Польської Корони походить з 1749 року і є ще однією хсвятинєю, яка була побудована на цьому місці. За кілька сотень метрів знаходиться каплиця св. Войцеха, єпископа і мученика з 1928 року.

9 Відпочинок на озері Неброво

На півдорозі активної подорожі настав час заслуженого відпочинку. Можна посидіти в туристичному притулку, з'їсти бутерброд і випити кави. А потім дайте ногам охолонути у воді озера Неброво, скориставшись міським пляжем. Неброво Велике – село, яке існувало вже в XIV ст. Раніше ця територія була частиною домінію Помезанського єпископства. У середні віки Неброво було місцевим торговим центром. Хоча село постраждало від повеней, посух і війн, жителі зуміли подолати ці нещастя. У XIV столітті Неброво

Велике також мало свою парафію, а після Реформації євангельські пастори читали тут проповіді польською мовою аж до XIX століття. Бажаючи можуть продовжити веломаршрут «Вісла» в південному напрямку. Проте ми робимо петлю через Броніславово, де є залишки ще одного євангелічного кладовища. Проїжджаючи Броніславово та Ольшаніцу, варто звернути увагу на історичну архітектуру села. Я закликаю вас зупинитися біля аркадного будинку в Olszanica – одного з останніх (якщо не останнього) в цьому регіоні. Також можна знайти колишнє менонітське кладовище, де досі збереглися надгробки у вигляді стел з пісковика.

БІБЛІОГРАФІЯ

- 1 Павловський А., Старе місто в Квідзині в світлі археологічних та архітектурних досліджень у 1994-2001 роках, Квідзин 2002.
- 2 Чая Р., Міський ландшафт Помезанії в середні віки, Дослідження з історії Помезанської єпархії до 775-ї річниці її створення, ред. Ю. Лігуз, Пельплін 2020.
- 3 Чая Р, Пруські міста і Тевтонський орден, Торунь 1999.
- 4 Гонсавскі К., Повсякденне життя міст Тевтонського ордену в Пруссії, Ольштин 2023.
- 5 Радзімінський А., Квідзин в Середньовіччі, Історія міста Квідзин, ред. К. Мікульський і Ю. Лігуз, Квідзин 2013.
- 6 Поверський Я., Історія Квідзина – Середньовіччя, Квідзин. З історії міста та його околиць, ред. М. Липовська, Ольштин 1982.
- 7 Копровська-Гловацька А., Відьми Пруссії та Помор'я, Гдиня 2021.
- 8 Квідзинські зошити № 2, 4, 12.
- 9 Еко У., Мистецтво і краса в середні віки, Краків 1994.
- 10 Катедра в Квідзині – таємниця крипт, ред. Група М., Козловський Т., Квідзин 2009.
- 11 Кнапінський Р., Поліхромія катедри в Квідзині як приклад синодальної іконографії в мистецтві Помезанської єпархії [в:] Дослідження з історії Помезанської єпархії до 775-ї річниці її створення, Матеріали з V Доротанського симпозиуму в Квідзині, 23 червня 2018 р., Пельплін 2020.
- 12 Кранц-Домасловська Л., Катедра в Квідзині, Торунь 1999.
- 13 Святе Письмо Старого і Нового Завітів. Дослівний переклад з івриту, арамейської та грецької з нотатками, Познань 2020.
- 14 Торбус Т., Південний ґанок катедри в Квідзині – найдавніший зразок архітектурної скульптури Пруської держави Тевтонського ордену, [в:] Дослідження з історії Помезанської єпархії до 775-річчя її створення, Матеріали з V Доротанського симпозиуму в Квідзині, 23 червня 2018 р., Пельплін 2020.

Kwidzyńskie
Centrum
Kultury

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Narodowego Centrum Kultury: Kultura – Interwencje. Edycja 2024